

Manana Angie
Motshekga, Holobye
wa Dyondzo ya
Masungulo

Nkulukumba Enver
Surty, Xandla xa
Holobye wa Dyondzo
ya Masungulo

Ku dyondza hi Vumbiwa ra Riphabiliki ra Afrika-Dzonga (1996)

Vumbiwa ra Afrika-Dzonga (1996) ri na milawu ya le henhla ya tiko. Milawu leyi yi le henhla ku tlula na puresidente, yi le henhla ku tlula tihuvo na ku tlula mfumo. Yi hlamusela ndlela leyi vanhu va tiko va faneleke ku khomana hiyona, timfanelo na vutihlamuleri bya vona eka vanhu van'wana. Vumbiwa ra Tiko ri kona leswaku ri kota ku sirhelela hinkwerhu ka hina sweswi na vana va hina eka minkarhi leyi taka.

**Lemuka
matimu ya
hina.**

**Hi nga vuyeleti
swihoxo swa nkarhi
lowu nga hundza.**

**Vumbiwa ra hina ri hi pfuna ku
anakanya no aka vumundzuku byo
antswa bya vanhu hinkwavo.**

Tibuku leti to tirkela ti endleriwe vana va Afrika-Dzonga ehansi ka vurhangeri bya Holobye wa Dyondzo ya Masungulo. Manana Angie Motshekga na Xandla xa Holobye wa Dyondzo ya Masungulo. Nkulukumba Enver Surty.

Tibuku to tirkela ta Rainbow ti vumba xiyege xin'wana xa nt lava wa mgingiriko ya Ndzwalo ya Dyondzo ya Masungulo leyi kongomisiweke eka ku antswisa matirhelo ya vadyondzi va Vaafrika-Dzonga eka tigredi ta ntsevu to sungula. Tanihi xin'wana xa swilo leswi nga swirhangana eka nkunguhato wa matirhelo ya mfumo, phurojeke leyi yi humelerile hi ku seketeriwa hi timali hi Nkwama wa Timali ta Tiko. Leswi swi endlile leswaku Ndzwalo yi swi kota ku endla leswaku tibuku leti to tirkela, ti kumeka hi tindzimi hinkwato ta ximfumo handle ko hakeleriwa.

Hi tshemba leswaku tibuku leti ti ta pfuna vadyondzisi eka mgingiriko ya vona yo dyondzisa ya masiku hinkwavo no tiyisisa leswaku vadyondzi va vona va kota ku heta kharikhulamu. Hi tiyisise leswaku hi letela mudyondzisi eka nggingiriko wun'wana na wun'wana hi ku katsa mifungho leyi kombisaka leswi mudyondzi a faneleke ku endla swona.

Hi ni ntshembo wa leswaku vana va ta tiphina no tsakela ku tirkha mgingiriko leyi nga ebukwini loko va ri karhi va ya emahlweni no dyondza, na leswaku wena, mudyondzisi, u ta tsaka swin'we na vona.

Hi mi navelela ku humelela, wena na vadyondzi va wena eku tirkiseni tibuku leti to tirkela.

ISBN 978-1-4315-0251-6

9 781431 502516

**Rainbow
WORKBOOKS**

**LIFE SKILLS IN XITSONGA
GRADE 1 – BOOK 2
TERMS 3 & 4**

**ISBN 978-1-4315-0251-6
THIS BOOK MAY
NOT BE SOLD.**

Xikwembu a xi sirhelele vanhu va hina.

Nkosi Sikelel' iAfrika. Morena boloka setjhaba sa heso.

God seën Suid-Afrika. God bless South Africa.

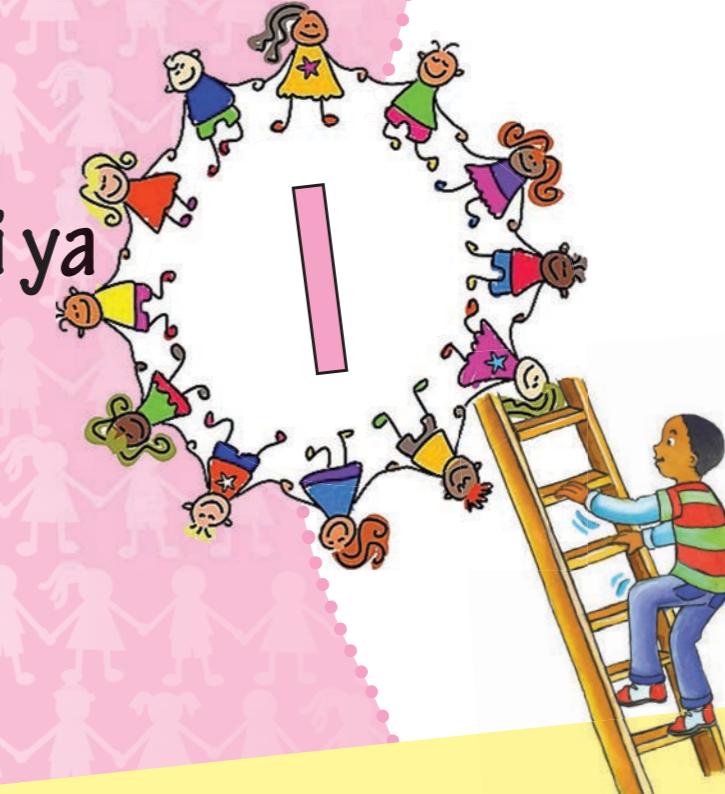
Mudzimu fhatutshedza Afurika. Hosi katekisa Afrika.

Tibuku to tirkela ti kumeka hi ntlhandlamano lowu:

- Ririmiro Engetela ro Sungula Tigiredi ta 1 – 3 (Hi tindzimi hinkwato ta ximfumo)
- Ririmiro Engetela ro Sungula Tigiredi ta 4 – 6 (Hi Xinghezi)
- Ririmiro le kaya Tigiredi ta 1 – 6 (Hi tindzimi hinkwato ta ximfumo)
- Matematiki Tigiredi ta 1 – 3 (Hi tindzimi hinkwato ta ximfumo)
- Matematiki Tigiredi ta 4 – 9 (Hi Xinghezi na Xibunu)
- Ntivo swa vutomi Tigiredi ta 1 – 3 (Hi tindzimi hinkwato ta ximfumo)

Leyi
pxuxetiweke hi
xiCAPS

Giredi ya

Ntivo swa vutomi hi XITSONGA

Buku ya 2
Tikotara ta 3 na 4

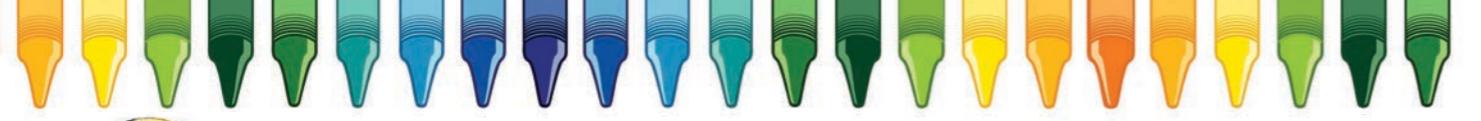
Vito:

Tlilasi:

basic education

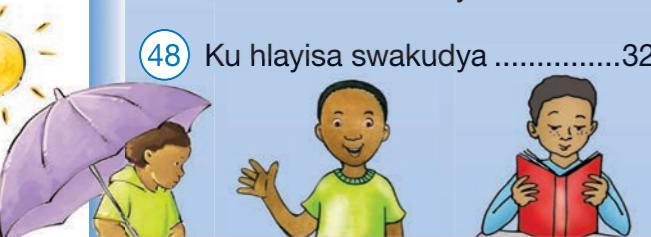
Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Leswi nga endzeni

Kotara ya 3

(33)	Tindhawu ta muganga wa hina	2
(34)	Ku hlaysia tindhawu leti hi pfunaka.....	4
(35)	Swi lulamile kumbe swi hoxekile?.....	6
(36)	Vanhua va muganga wa ka hina	8
(37)	Swifuwana leswi hi swi hlayisaka.....	10
(38)	Mahlayisele ya swifuwana	12
(39)	Mahanyelo na vutihlamuleri	14
(40)	Vutihlamuleri byin'wana	16
(41)	Xivangelo xo lava swimilana	18
(42)	Leswi swimila swi nga xiswona.....	20
(43)	Timbewu na laha ti humaka kona	22
(44)	Leswi lavekaka leswaku ximilana xi kota ku kula.....	24
(45)	Swakudya leswi hi swi dyaka ...	26
(46)	Laha swakudya swi humaka kona	28
(47)	Swakudya leswinene na leswi onhaka rihanyu	30
(48)	Ku hlaysia swakudya	32

Published by the Department of Basic Education
222 Struben Street
Pretoria
South Africa

ISBN 978-1-4315-0251-6

This book may not be sold.

The Department of Basic Education has made every effort to trace copyright holders but if any have been inadvertently overlooked the Department will be pleased to make the necessary arrangements at the first opportunity.

© Department of Basic Education
Fifth edition 2015

Kotara ya 4

(49)	Tinxaka ta tiyindlu (1)	34
(50)	Tinxaka ta tiyindlu (2)	36
(51)	Leswi tiyindlu ti endliweke hi swona	38
(52)	Tiyindlu leti faneleke maxelo yo hambana.....	40
(53)	Ku kuma tindhawu na swilo (1)	42
(54)	Ku kuma tindhawu na swilo (2).....	44
(55)	Ku kuma ndlela.....	46
(56)	Ku kuma swiendleko exitorini ...	48
(57)	Matirhisele ya mati: Ekaya na le xikolweni	50
(58)	Tindlela to tlangisa mati	52
(59)	Mati lama hlayisekeke na lama nga na khombo	54
(60)	Ku hlaysia mati yo tengta.....	56
(61)	Ku cinca ku suka eka nhlekanhi ku ya eka vusiku.....	58
(62)	Leswi xibakabaka xa nivusiku xi nga xiswona	60
(63)	Dyambu na n'weti	62
(64)	Tinyeleti.....	63

Masiku ya nkoka ya 2015

Sunguti

- 1 Sunguti Siku ra Novinjara
31 Sunguti Siku ra Vana va le Mapatwini

Nyenyenyan

- 2 Nyenyenyan Siku ra Misava ra Tindhawu ta nhlangasi
14 Nyenyenyan Siku ra Valentine

Dzivamisoko

- 3 Dzivamisoko Ravuntlhanu ro hlawuleka
4-11 Dzivamisoko Paseka
5 Dzivamisoko Paseka
6 Dzivamisoko Siku ra Vandyangu
7 Dzivamisoko Siku ra Rihanyu Lerinene ra Misava
22 Dzivamisoko Siku ra Manana Misava
27 Dzivamisoko Siku ra Ntshunxeko

Mudyaxihi

- 1 Mudyaxihi = Siku ra Vatirhi
10 Mudyaxihi Siku ra Vamanana
15 Mudyaxihi Siku ra Mindyangu ra Misava

Mawuwaní

- 17 Mawuwaní Eid-Ul-Fitr (ku hela ka Ramadan)
18 Mawuwaní Siku ra Nelson Mandela
30 Mawuwaní Siku ra Xinghana ra Misava

Mhawuri

- 9 Mhawuri Siku ra Rixaka ra Vavasati
13 Mhawuri Siku ra Misava ra Vanhu lava tirhisaka Ximatsi

Nhlangula

- 2 Nhlangula Siku ra Misava ra ku pfumala ka Timboholovo
5 Nhlangula Siku ra Misava ra Vadyondzisi
11 Nhlangula Siku ra Vana va Vanhwanyana ra Misava
14 Nhlangula Al-Hijira (Novinjara ya Islam)
15 Nhlangula Siku ra Misava ra Vavasati va le Makaya
16 Nhlangula Siku ra Swakudya ra Misava

Hukuri

- 11 Hukuri Deepavali (Diwali)
12 Hukuri Vikram (Novinjara 2072)
20 Hukuri Siku ra Vana ra Misava hinkwayo

N'wendzamhala

- 1 N'wendzamhala Siku ra Misava ra AIDS
3 N'wendzamhala Siku ra Vatsoniwa ra Misava
5-14 N'wendzamhala Chanukah
16 N'wendzamhala Siku ra Mbujelano
25 N'wendzamhala Khisimus
26 N'wendzamhala Siku ra Xindkulobye

Nyenankulu

- 5 Nyenankulu Purim
21 Nyenankulu Siku ra Timfanelo ta Ximunhu
21 Nyenankulu Siku ra Misava ra Swihlahla na Mirhi
20-21 Nyenankulu Naw-Rúz (Novinjara ya Bahá'í)
22 Nyenankulu Siku ra Mati ra Misava
28 Nyenankulu 20:30-21:30 (nkari wa ndhawu) Awara ya Misava

Khotavuxika

- 1 Khotavuxika Siku ra Misava ra Vatsvari
4 Khotavuxika Siku ra Vana lava lahlekeke
5 Khotavuxika Siku ra swa Mbangu ra Misava
8 Khotavuxika Siku ra malwandle ra Misava
12 Khotavuxika Siku ra Misava ro Iwsa ku Tirhisiwa ka Vana
16 Khotavuxika Siku ra Vantshwa
18 Khotavuxika Ramadan (ku sungula)
21 Khotavuxika Siku ra Vatata

Ndzati

- 13-15 Ndzati Rosh Hashanah
21 Ndzati Siku ra ku Rhula ra Misava
23 Ndzati Yom Kippur
24 Ndzati Siku ra Ndzhaka

Holideyi ya Rixaka ra Afrika-Dzonga:
Siku ra nkoka ra xitsundzuxo xa Vayuda:
Siku ra nkoka ra xitsundzuxo xa Islam:
Siku ra nkoka ra xitsundzuxo xa Bahá'í:
Masiku ya Misava ya Nhlangano wa Matiko:

Giredi ya

1

Ntivo swa vutomi
Xitsonga
Buku ya 2

Buku leyi i ya:

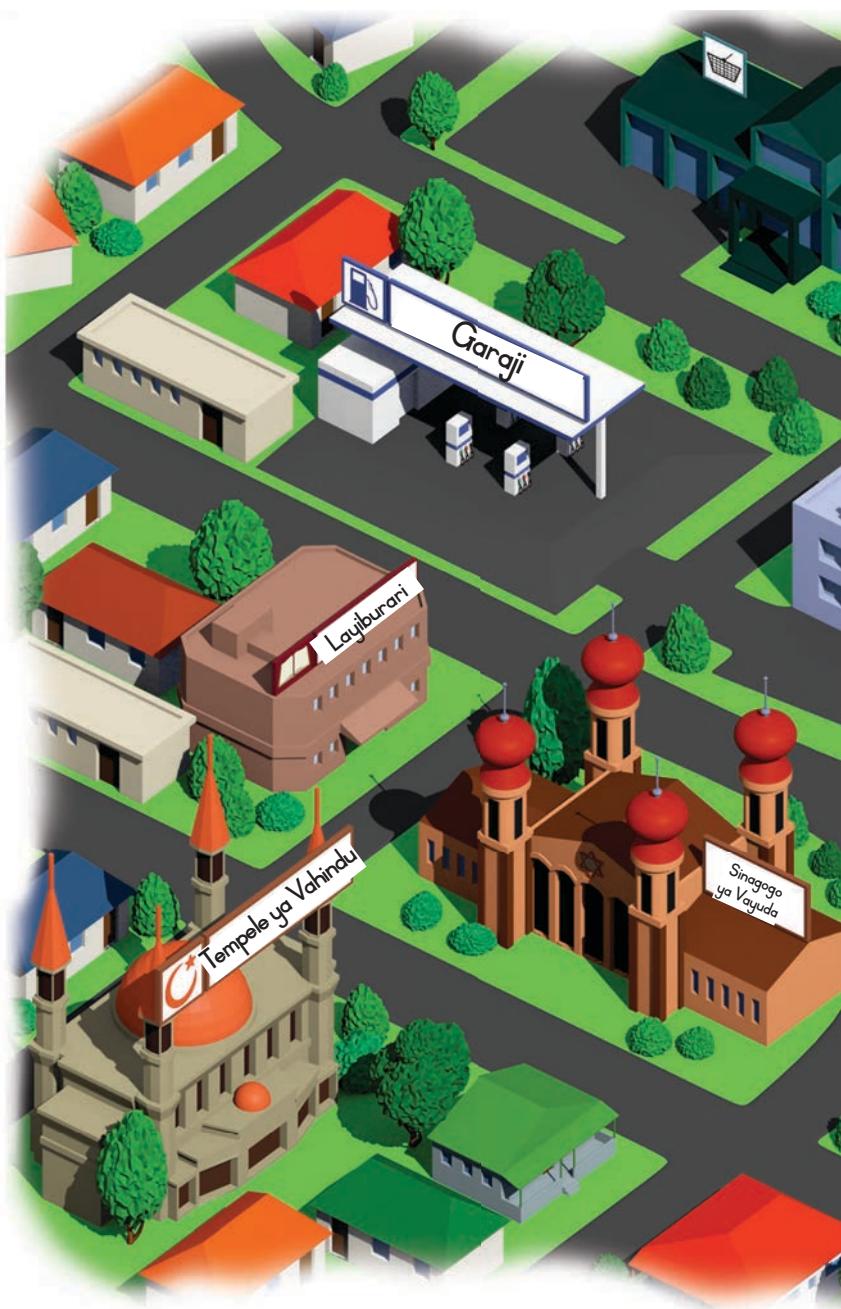
33 Tindhawu ta muganga wa hina

A hi hilayeni

3 - Vhiki ra |
Kotara ya

Ehleketa hi vanhu
hinkwavo lava u va vonaka
u tlhela u vulavula na
vona siku rin'wana na
rin'wana – vanhu lava i
vaakandhawu va ka n'wina.

Va nga va vanhu lava
nga epatwini kumbe lava
tshamaka ekusuhi na laha
u tshamaka kona. Va nga
va vanhu va le kerekene
kumbe va xikolo xa n'wina,
maphorisa endhawini ya
n'wina, madokodela na
van'wana vo tala. ya wena

A hi vulavuleni

Vulavula na munghana wa wena hi xifaniso lexi nga eka mapheji lama mambirhi.

Hi tihi tindhawu leti u ti lemukaka exifanisweni?

Xana vanhu va hlangana eka tihi ta tindhawu leti?

Siku:

A hi endleni

Hi tihi tindhawu exifanisweni leti u nga tshama u ti endzela?
Landzelerisa makumu ya tona hi tikhirayoni.

A hi vulavuleni

Byela munghana wa wena loko u endzerile tindhawu leti u ri na un'wana kumbe u ri wexe. Hikwalaho ka yini u ti endzerile?

Xana u ehleketa leswaku tindhawu leti u yeke eka tona ti nga endzela hi vatsoniwa hi ku olova?

Teacher: _____
Sign: _____
Date: _____

Ku hlayisa tindhawu leti hi pfunaka

Vhiki ra!

3-

Kotara ya

3-

Vhiki ra!

Tindhawu emigangeni ya hina ti na switirhisiwa leswi nga tirhisiwaka hi vanhu hinkwavo. Titliniki, swikolo, timbala ta mitlangu na swibedhlele i switirhisiwa leswi hinkwerhu hi swi tirhisaka.

Hi fanele ku hlayisa switirhisiwa swa hina hinkwaswo leswi nga emugangeni wa ka hina.

Hi fanele ku hlayisa mbangu wa hina wu tshama wu basile leswaku un'wana na un'wana a ta kota ku tiphina hi wona.

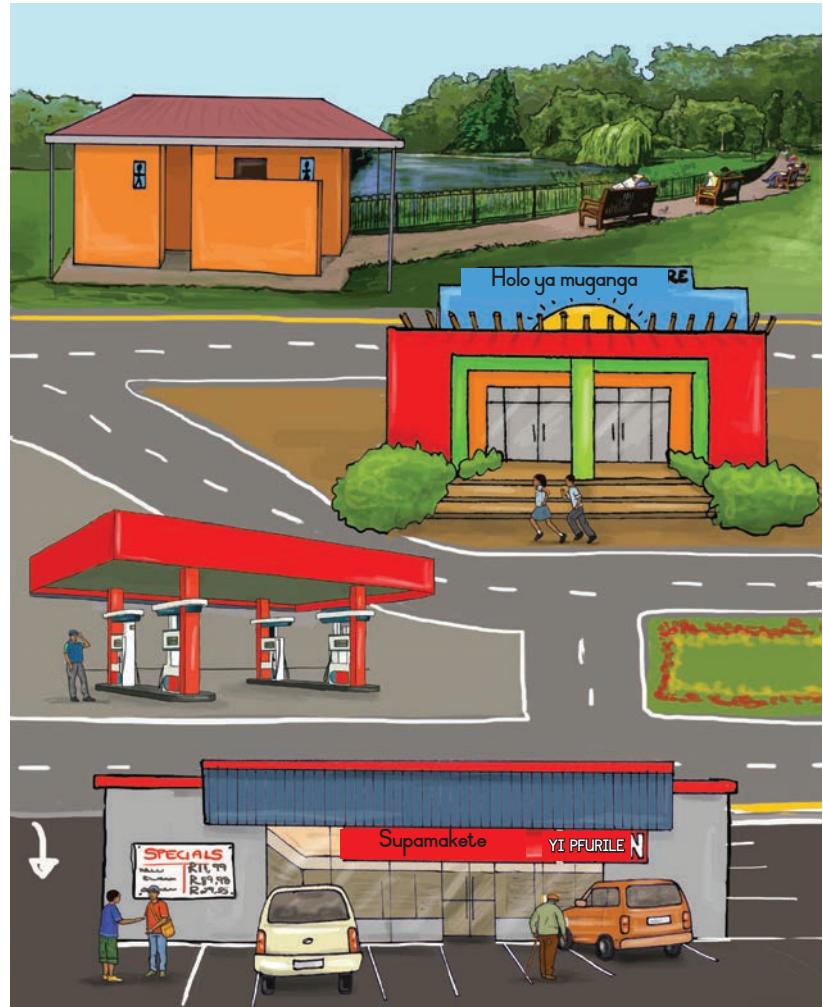
A hi vulavuleni

Vulavula na munghana wa wena hi xifaniso lexi.

- Hi ku vona ka wena, xana vanhu va swi tsakela ku tshama laha?
- Hikwalaho ka yini u ehleketa tano?
- Xana ndhawu na mbangu wa ka n'wina swi nga antswisisiwa ku yini?

A hi vulavuleni

A hi vulavuleni

Vulavula na munghana wa wena hi xifaniso lexi.

A hi endleni

Endla xifaniso xa wena xa
mihlovo hlovo u tirhisa swifambo swa
mani na mani swo tanhi xitimela,
bazi kumbe thekisi. Kombisa ku
hambana ka vukulu bya vanhu lava
u nga na vona-van'wana va tshame
va ololokile, van'wana va korhamele
emahlweni kumbe va etlele va
seketele endzhaku, van'wana hi
lavakulu kasi van'wana
hi lavatsongo.

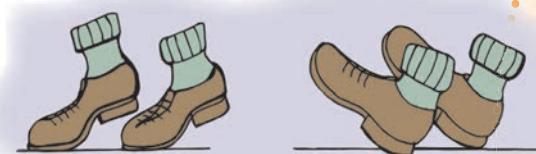

A hi tiololeni

Ku tilulamisa

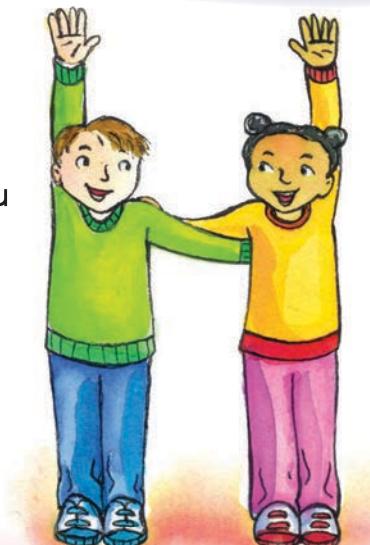
- Tilulamise hi ku famba u ya emahlweni hi swikunwana swa wena.
- Sweswi famba hi xindzhaku hi swirhendze swa wena.
- Famba u ya emahlweni hi swirhendze swa wena.
- Famba hi xindzhaku hi swikunwana swa wena.

Vumba maletere

Vumbani mintlawa ya vambirhi-mbirhi. Tirhisani
mimiri ya n'wina ku vumba maletere. U nga yima u
tiseketela hi khumbi kumbe u etlela ehansi.

Vona loko wena na munghana wa wena mi
nga swi kota ku vumba letere leri van'wana
va nga swi kotiki ku ri vumba.

Swi lulamile kumbe swi hoxekile?

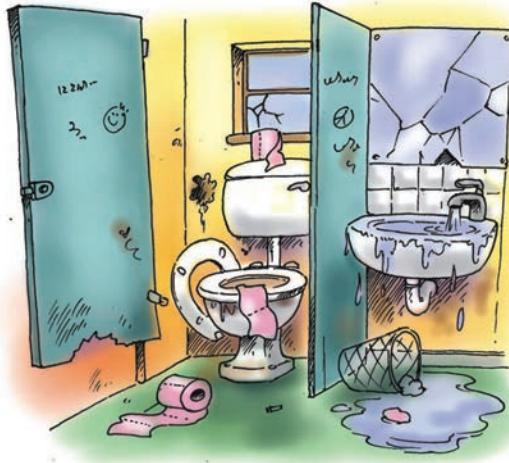
Kotara ya 3 - Vhiki ra 2

A hi vulavuleni

Languta swifaniso leswi landzelaka.

Xana switirhisiwa leswi hinkwaswo hi swihi? Hlamusela munghana wa wena ndlela leyi faneleke yo tirthisa xitirhisiwa xin'wana na xin'wana.

A hi endleni

Aka modlele wa muako u tirhisa swilo leswi nga rhisayikiliwaka. U nga aka tliniki, layiburari kumbe muako wun'wana na wun'wana endhawini ya ka n'wina. Mi nga tirha swin'we hi mintlawa. Sasekisan muako wa n'wina ku kombisa kahle leswaku i muako wa njhani lowu mi wu akeke.

A hi tiololeni

- Veketela mathayere ya ya ehenhla hi rixaxa.
- Kasa u hundza hi le mathayereni.
- Veka mathayere ehansi.
- Yima hi milenge hinkwayo ehenhla ka thayere.
- Sweswi balansa hi nenge wun'we ehenhla ka thayere.
- Tirhisa mathayere eka mintlangu yin'wana na yin'wana ya mitshukontshuko.

U va na vukheta leswaku u nga tivavisi.

Teacher:
Sign:
Date:

Vanhu va muganga wa ka hina

Vhiki ra 2

A hi tsaleni

Languta swifaniso leswi landzelaka. Ku suka eka mabokisi lama nga exineneni, hlawula vito leri faneleke ra xifaniso xin'wana na xin'wana. Ri tsale ehansi ka xifaniso xexo.

Kotara ya 3 - Vhiki ra 2

Mutirhi wo chela
petirolo

N'waswiluva

Muongori

Muchayeri wa
thekisi

Xipitikopo

Dokodela

Muxavisi wa
mihandzu

Mutimela-ndzilo

Phorisa

A hi vulavuleni

Languta swifaniso leswi u swi nyikeke mavito kutani u vulavula na munghana wa wena hi swona.

Xana wa va vona vanhu lava eka vaakandhawu va ka n'wina?

I mani un'wana loyi u n'wi vonaka eka vaakandhawu va ka n'wina?

Xana vanhu va muganga wa ka n'wina va pfunana? Xana va endla yini?

A hi tsaleni

Siku:

Dirowa ntila ku suka eku sunguleni ka xivulwa xin'wana na xin'wana eximatsini ku ya eka marito lama yelanaka exineneni.

Mutimela-ndzilo

Xirho xa Xiphorisa xa Afrika-Dzonga

Dokodela

Muxavisi wa mihandzu

Mutirhi wo chela petirolo

u khoma swigevenga.

u xavisa mihandzu.

u chela petirolo emimovheni.

u tima ndzilo.

wa hi tshungula.

A hi tsaleni

Languta swifaniso leswi. Ku suka eka marito lama nga laha hansi, hlawula vito leri faneleke ra xifaniso xin'wana na xin'wana. Ri tsale ehansi ka xifaniso xexo. Ringanisa mintila ya wena na ya munghana wa wena.

Lori ya vatimela-ndzilo

Xitichi xa petirolo

Xibedhlele

Xitichi xa maphorisa

A hi tiololeni

Phokotelela ncino lowu u wu twaka.

- Yingisela kahle loko mpfumawulo wu cinca.
- Endla leswi hi switayili swa vuyimbeleri byo hambana, ku suka eka tlilasiki ku fika eka phopo.
- Phokotela hi ku hatlisa kumbe hi ku nonoka ku fambisana na mpfumawulo.

Nhlamuselo ya mudyondzisi:
Yingisela vuyimbeleri lebyi mudyondzisi wa wena a byi tlangaka kumbe mipfumawulo leyi mudyondzisi a yi baka eka xigubu kumbe eka xichayachayana xin'wana.

A hi hlayeni

Vunyingi bya hina hi na swifuwana. Xifuwana xa wena i munghana wa wena wa xiharhi. Wa xi hlayisa kasi na xona xi tshama ekusuhi na wena-kumbexana endlwini yin'we na wena kumbe eka vutshamo byo hlawuleka ejarateni ra wena.

A hi vulavulen'i

Languta xifaniso kutani u byela munghana wa wena hi xona. Tirhisxa khirayoni ku ba xirhendzevutana eka swifuwana hinkwaswo leswi u swi vonaka. Xana u hlayele swifuwana swingani? Byela mudyondzisi wa wena.

- Xana u na xifuwana? Loko u ri na xona, byela munghana wa wena hi xona.
- Loko u nga ri na xona, byela munghana wa wena leswaku u nga tsakela ku va na xifuwana xa njhani kumbe hikwalaho ka yini u nga lavi xifuwana.

A hi tsaleni

Hi tlilasi endlani nxaxameto wa tinxaka hinkwato ta swifuwana leswi mi nga swi voniki exifanisweni. Kopunulani laha leswi mudyondzisi wa n'wina a swi tsalaka eka bodo.

A hi endleni

Dirowa xifuwana xin'wana
na xin'wana lexi u xi tsakelaka
– u nga anakanya hi xifuwana
xin'wana na xin'wana lexi u nga
tsakelaka ku va na xona.

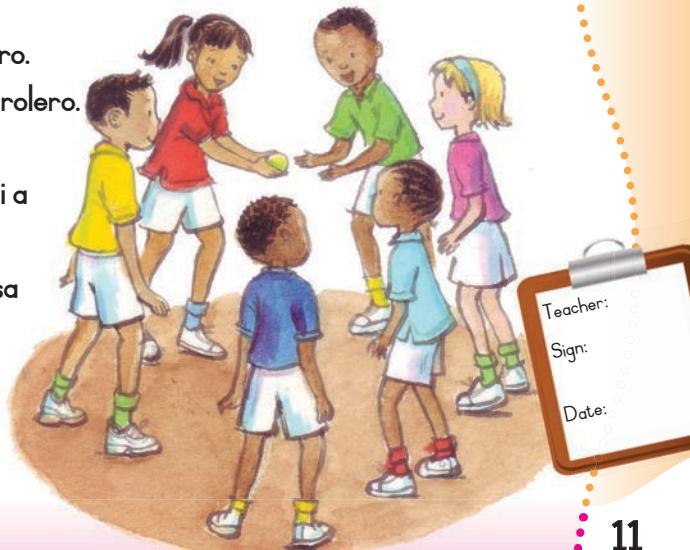
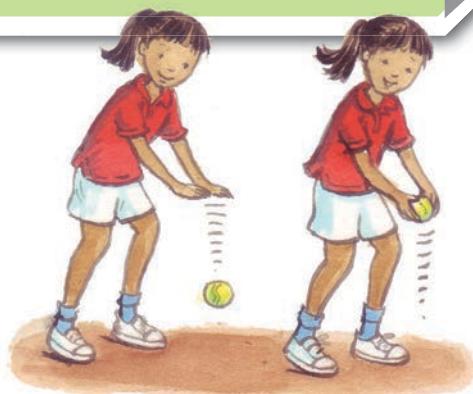
A hi tiololeni

Titolovete ku hoxa no khoma bolo.

- Hi mavoko hinkwawo hoxela bolo ya thenisi emoyeni. Yi khome hi mavoko mambirhi.
- Sweswi yi hoxele emoyeni hi voko rin'we u tlhela u yi khoma hi voko rolero.
- Sweswi hoxela thenisi ehenhla emoyeni hi voko leri nga riki na matimba u tlhela u yi qhavulela hi voko rolero leri nga riki na matimba.
- Bambisa bolo ya thenisi ehansi hi mavoko mambirhi u tlhela u yi khoma hi mavoko mambirhi.
- Yi bambise hi voko rin'we u tlhela u yi khoma hi voko rolero.
- Yi bambise hi voko lerin'wana u tlhela u yi khoma hi voko rolero.
- Yimani hi xirhendzevutana kutani u hoxela munhu loyi a nga ekusuhi na wena bolo u tirhisa mavoko hinkwawo.
- Hoxela munhu loyi a nga ekusuhi na wena bolo u tirhisa voko rin'we.
- Tirhisa voko lerin'wana ku hoxela bolo eka munhu loyi a nga ekusuhi na wena eka tlhelo lerin'wana.

Xana a wu swi tiva:

Timbyana to tala ti rhandza ku tlanga hi bolo. Kambe u fanele ku hatlisa hikuva timbyana ti rhandza ku vutla bolo ti tsutsuma na yona.

Mahlayisele ya swifuwana

3 - Vhiki ra 3

A hi vulavuleni

Swi na nkoka ku hlayisa swifuwana swa hina.

Vulavula na munghana wa wena hi leswi lavekaka eka swifuwana. Titeke wonge u xifuwana lexi munghana wa wena a xi diroveke eka pheji ra II. Anakanya hi leswi u faneleke ku va na swona. U nga anakanya hi swilo swo fana na swakudya na laha u nga ta etlela kona. Sweswi byela munghana. Thhela u vulavula hi leswi a faneleke ku swi endla loko wo tshuka u vabya.

Kotara ya

Swakudya

Mati

Xisibi xa meno

Ndhawu yo kufumela no oma
yo etlela eka yona
N'anga ya swiharhi
loko xi vabya

Holideyi

A hi endleni

Dirowa vutshamo na swakudya leswi swiharhi leswi swi faneleke ku va na swona.

Tsala vito leri hi ri nyikaka vana va swona.

Xiharhi	Swakudya	Vito ra n'wana

A hi endleni

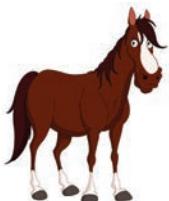
Hlaya xivulwa xin'wana na xin'wana kutani u ehleketa hi leswi a wu ta titwisa xiswona na leswi a wu ta swi vula no swi endla. Kombisa leswi a wu ta titwisa xiswona, leswi a wu ta swi vula na leswi a wu ta swi endla. Mudyondzisi u ta mi byela leswaku i mani eka n'wina loyi a faneleke ku swi endla.

- U amukela xifuwana lexintshwa.
- Ximanga xa wena xi nyamalarile.
- Mbyana ya wena yi dyile xitlangiso xa wena lexi u xi rhandzaka ngopfu.
- Munghana wa wena u pfuka mbyana.
- U vona mbyana leyi khiyeleriweke emovheni.

A hi tiololeni

Yingisela mipfumawulo yo hambana leyi mudyondzisi a nga ta mi tlangela yona. Endla wonge u xiharhi lexi fambaka na mpfumawulo wa vuyimbeleri lebyo.

Loko vuyimbeleri byi hatlisa
swinene, tlula tanahi hanci.

Loko vuyimbeleri byi
hlevetela, papamala tanahi
phaphatani.

Loko vuyimbeleri byi ri na
huwa, famba tanahi ndlopfu.

Loko vuyimbeleri byi
nonoka, famba tanahi
xibodeze.

A hi vulavuleni

Hlaya leswi tsariweke ehansi ka swifaniso swimbirhi swo sungula. Byela munghana wa wena swin'wana leswi tsakisaka hi swimanga.

Mpfundla i xiphorhi.
Meno ya swiphorhi a ya
yimi ku kula.

Lembe rin'we ra munhu ri fana na 7
wa malembe ya mbyana. Loko mbyana
yi ri na 3 wa malembe, yi na 21 wa
malembe ya vanhu.

Loko ximanga xi tsakile,
xa ngoromela.

A hi hungaseni

"Kondlo na ximanga". Mudyondzisi wa n'wina u ta vula leswaku i mani
loyi a nga ta va ximanga na loyi a nga ta va kondlo. Cincanani swijimo
endzhaku ka nkarhi.

Mahanyelo na vutihlamuleri

Kotara ya 3 - Vhiki ra 4

A hi hlayeni

Marito lama ya kombisa mahanyelo lamanene. Mahanyelo ya hina i ndlela leyi hi khomaka vanhu van'wana hayona. Mahanyelo ya hina ya kombeta leswi van'wana vanhu hi va xiximisaka xiswona.

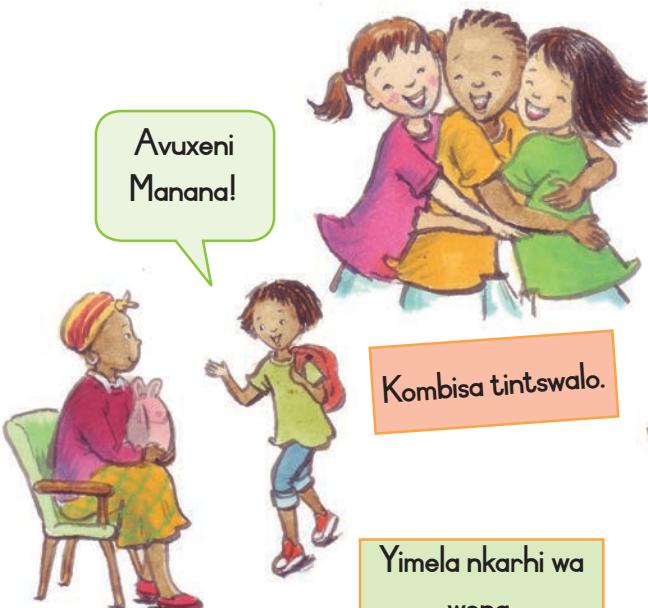
Hi tsakela ku vulavula na munhu loyi a nga na mahanyelo lamanene. Swi kahle ku va na vunghana na munhu loyi a nga na mahanyelo lamanene.

Hi na vutihlamuleri byo khoma vanhu van'wana kahle. Lexi hi xona xivangelo xa leswaku un'wana na un'wana wa hina u fanele ku va na mahanyelo lamanene.

A hi vulavulen!

Languta swifaniso. Tlhela u hlaya marito lama nga endzeni ka mabokisi. Vulavula na munghana wa wena hi swifaniso leswi. Vulavula hi mahanyelo lamanene na mahanyelo yo homboloka lama kombisiwaka hi vana lava.

Tivisa van'wana.

Ndzi khensa ku yingiseriwa.

Kombisa tintswalo.

Yimela nkarhi wa wena.

Xana u rivèle swakudya swa wena?
Teka swa mina

Tshembeka

Manana, ndzi kombela ku khomeriwa, a ndzi lava ku vona vhasi ya n'wina ya khale kutani hi loko yi wa yi ndzi fayekela!

Xeweta vanhu lava u va tivaka na lava u nga va tiviki.

Xewani Maisy, Ndzi kume bege ya wena yi tshamile ehandle. Ndzi tshemba leswaku ku hava loyi a nga teka tikhirayoni ta wena.

Ku xixima vanhu van'wana.

Yingisela van'wana.

Teacher:	Sign:
Date:	

Xixima nhundzu ya vanhu van'wana.

40 Vutihlamuleri byin'wana

Kotara ya 3 - Vhiki ra 4

A hit saleni

Languta swifaniso leswi landzelaka kutani u hlaya swivulwa leswi nga endzeni ka mabokisi. Dirowa ntila wu ya eka vutihlamuleri lebyi fambaka na xifaniso xin'wana na xin'wana.

Ndzi pfuna ku hlayisa yindlu ya ka hina yi tshama yi basile.

Ndzi munghana wa kahle naswona ndzi pfuna van'wana.

Ndzi kombisa ndyangu wa ka hina leswaku ndza wu rhandza.

Ndzi tlanga kahle hi switlangiso swa munghana wa mina.

Ndza tihlayisa ndzi tlhela ndzi hlayisa swilo swa mina.

Ndzi pfuna tatana ku deka tafula.

A hi tlangeni

Encenyeta mahanyelo lamanene na vutihlamuleri laha u:

- xewetaka vanhu lava u va tivaka na lava u nga va tiviki
- kumbe u yimelaka nkarhi wa wena
- kumbe u yingiselaka munhu hi vukheta
- kumbe u avelanaka swo karhi na un'wana
- kumbe u kombisaka vunghana eka munhu un'wana
- kumbe u tshembeka hi xanchumu
- kumbe u kombisaka ku xixima nhundzu ya van'wana
- kumbe u kombisaka ku xixima van'wana

A hi endleni

Dirowa xifaniso xa
wena u ri karhi u
kombisa vunghana eka
van'wana.

A hi tiololeni

Yingisela loko mudyondzisi wa wena a ku lerisa ku tlula, ku tsutsuma kumbe ku kasa. Utaba ba xitswiriri a nga si nyika xileriso xin'wana na xin'wana lexintshwa.

Famba hi ku hatlisa kumbe hi ku nonoka loko mudyondzisi wa
wena a ku byela ku endla sweswo.

A hi tlangeni

Tlanga xikoci hi nenge lowu nga riki na matimba. Hi wahi
mahanyelo lamanene lama nga na nkoka loko u tlanga xikoci?

Hi mintlawa encenyetani mahanyelo
lamanene na vutihlamuleri mayelana na:

- mindyangu ya ka n'wina
- kumbe mintirho ya n'wina ya xikolo
- kumbe mintirho ya n'wina ya le kaya
- kumbe swakudya leswi mi swi amukelaka
siku rin'wana na rin'wana
- kumbe swiambalo leswi mi swi ambalaka
- kumbe switlangiso swa n'wina
- kumbe vanghana va n'wina

Xivangelo xo lava swimilana

Vhiki ra 5

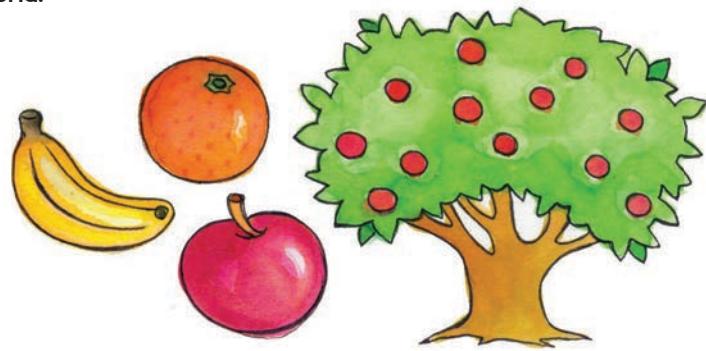
Kotara ya 3 - Vhiki ra 5

Swimilana swin'wana na mirhi swi hi nyika ndzhuti.

A hi vulavuleni

A hi hlayeni

Languta etlhelo ka wena. Eka swilo leswi u swi vonaka hi swihi leswi humaka eka swimila? Vulavula na munghana wa wena kutani mi vona leswaku mi nga ehleketa hi swingani. Byelani mudyondzisi leswaku hi swihi swimila leswi mi ehleketeke hi swona.

Swimilana swin'wana swi hi nyika juzi na swakudya.

Swimilana swin'wana na mirhi swi nyika swiharhi vusirhelelo.

Swimilana swin'wana swi hi nyika swiluva swo sasekisa makaya ya hina.

Siku:

Hi fanele ku va na byanyi
etimbeleni ta hina ta mintlangu.

Hi tirhisa vutiyi ku
endla swiambalo.

Hi tirhisa tinhlanga ku endla
tibasikiti na malwangu.

Hi tirhisa swimila na mirhi ku
endla fanichara.

Kun'we na munghana wa wena, hlawulani tindlela tinharu
ta nkoka leti hi tirhisaka swimilana hatona.

Xana hi nga dlaya swimilana loko hi swi tirhisa ngopfu?

Vulavulani hi xivutiso lexi hi tlilasi.

42 Leswi swimila swi nga xiswona

Kotara ya 3 - Vhiki ra 5

A hi tsaleni

timitsu

xiluva

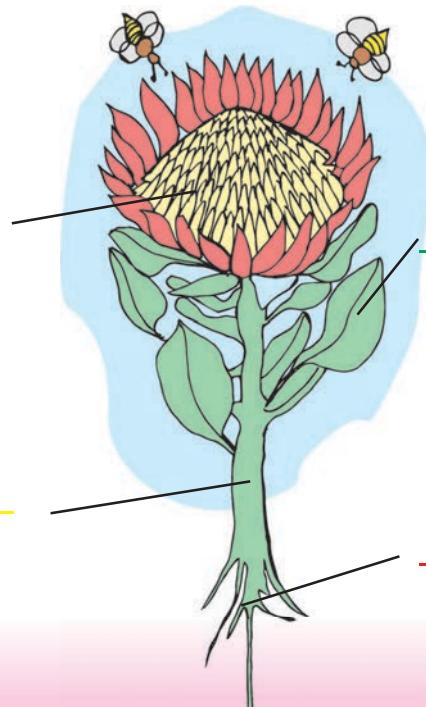
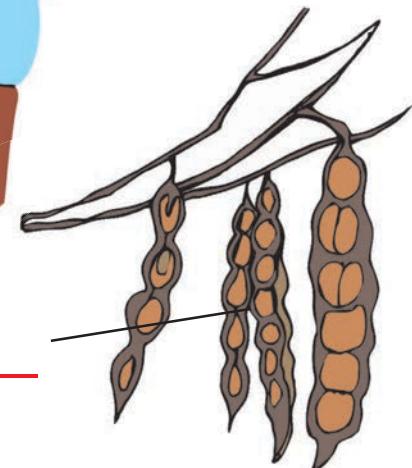
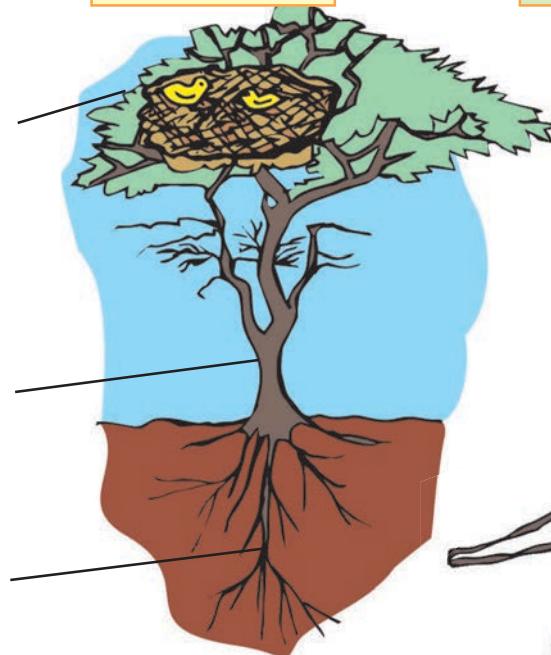
nsinya

makamba

tluka

nsinya

Swimila swi vumbiwa hi swiyenge swo hambana. Tirhisa marito yo huma emabokisini ku fungha swimila leswi. Ringanisa marito ya wena na ya munghana wa wena.

Siku:

A hi tiololéni

Avanyisa tlilasi eka swifufunhunu swa xirhapa na vatirhi va xirhapa.

- Vatirhi va xirhapa va fanele ku ringeta ku sivela kumbe ku khoma swifufunhunu.
- Cincanani swiave endzhaku ka 2 wa timinete.
- Vuyelani ko hlayanyana.

A hi tlängeni

Tlangani xitumbelelana.

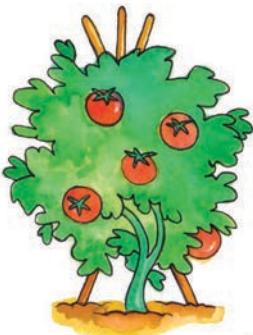
Swifufunhunu swi tumberile ehansi ka swimilana kumbe endzhaku ka swimilana kasi vatirha-xirhapa va fanele ku hatla va swi kuma swi nga si dya swimilana hinkwaswo.

A hi vulavuléni

Swimilana swa tinxaka to hambana swi languteka swi hambana. Kambe swa fana hi tindlela to tala. Languta swifaniso leswi. Vulavula na munghana wa wena hi swimilana.

Xana hi swihi leswi fanaka naswona i yini leswi hambanaka?

A hi endléni

Dirowa kumbe u penda xitsotso kumbe xivumbiwa lexi lavaka ku dya ximilana xa wena xa nyawa. A swi bohi leswaku xi va xitsotso xa ntijiso. Tirhisu ku anakanya ka wena. Dirowa kumbe u penda hi mintila leyi vonakaka na swivumbeko.

Teacher: _____
 Sign: _____
 Date: _____

Timbewu na laha ti humaka kona

Vhiki ra b

Kotara ya 3

A hi hlayeni

Swimilana swin'wana swi na mbewu leyi tumbeleke eswiluveni kumbe emihandzwini.

Hi nga tlhela hi byala timbewu leti leswaku ku ta mila swimila swintshwa,

Timbewu ti huma kumbe ti wa eswimilanini leswaku ku ta mila swimilana
leswintshwa.

Timbewu tin'wana ti hangalasiwa hi moya kumbe hi vanhu, switsotso na swiharhi
swin'wana. Makamba man'wana ya mbewu ya dyiwa hi swinyenyana kasi swiphemu
swo nonoha swi salela eka thyaka ra swona. Timbewu to hangalasiwa hi ndlela leyi
ti wela kun'wana kutani ti sungula ku mila kwalaho.

A hi vulavuleni

Xana timbewu ti hangalasiwile hi mukhuva wihi eka xifaniso xin'wana na
xin'wana? Mbewu yin'wana na yin'wana yi faneli ku va njhani leswaku yi
kota ku hangalasiwa hi mukhuva lowu? Bula na munghana wa wena.

Loko u lava ku byala swimilana
swa wena hi timbewu, u nga
tirhisa timbewu ta swimilana swa
le xirhapani xa wena. Kumbe u
nga xava mbewu evhengeleni.

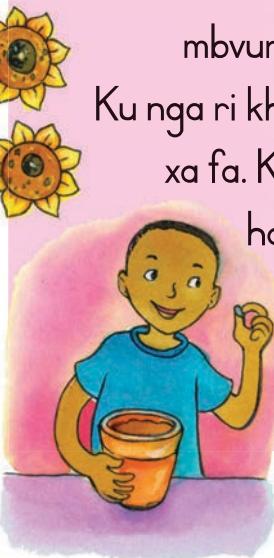

A hi vulavuleni

Dyondza xitlhokovetselo lexi na mitshukontshuko.

Vutomi endzhaku ka ximilana

Leyi i mbewu leyitsongo swinene:
A hi yi byaleni emisaveni hi ku hatlisa!
Yi humesa nsinya na xiluva xa risema
ra kahle hinkwako. Tinyoxi ta bizi ti
mbvuruma exiluveni –
Ku nga ri khale xiluva lexo saseka
xa fa. Kambe u nga vileli
hambi ku rila.

A hi tiololeni

Tiphine hi mitshukontshuko leyi.
Khoma duku kumbe rhiboni ya mihlovohlovo hi voko
ra wena ra matimba. Fambisa voko ra wena, vumba
tipatironi to hambana emoyeni kumbe ehansi hi
duku kumbe rhiboni. Rhanga hi ku tirhisa voko leri
nga na matimba endzhaku u tirhisa voko leri nga
riki na matimba. U nga tlhela u swi endla ku ya hi
mpfumawulo wa risimu.

Loko ku ri na murhi, vonani leswi hi nga wu tirhisisaka xiswona eka ku
tlanga. Chinginyani entambhyini leyi boheleriweke swinene. Rhangani hi
ku tirhisa mavoko hinkwawo kutani mi chinginya hi mavoko lama nga na
matimba ivi ku landzela hi voko leri nga riki na matimba.

Vona, ku hava nchumu eka ntumbuluko
lowu rilaka. Languta kahle, vona mahlori
loko ya humelela: Xiluva xi file, kambe
xi hangalasile nsinya wa xona lowu feke
naswona ehansi ka matluka ya buraweni
mbewu leyi hanyaka yi yimile emisaveni!

Nhlamuselo ya mudyondzisi:
Tirhisa ngoti, duku kumbe
rhiboni.

Teacher:
Sign:
Date:

44 Leswi lavekaka leswaku ximilana xi kota ku kula

3 - Vhiki ra b

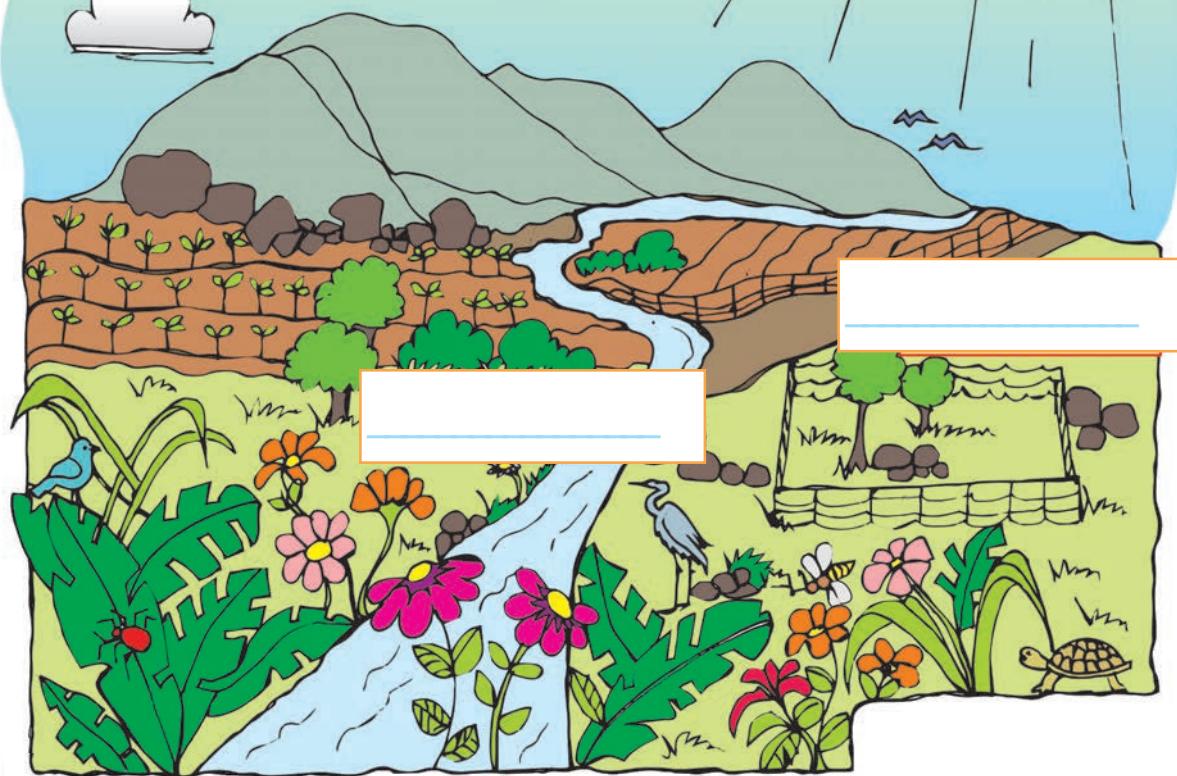
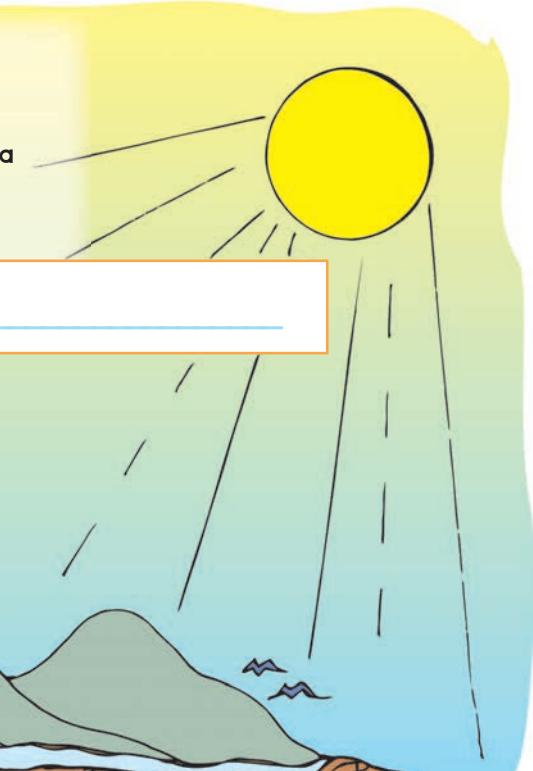

A hi vulavulen

Languta xifaniso lexi landzelaka. Xana swilo hinkwaswo leswi nga eka xona swa hanya?

Kotara ya

Vulavula na munghana wa wena hi xona. Swilo leswi hanyaka leswi u swi vonaka hi swihi? Eka leswi hanyaka, hi swihi leswi nga swimilana? Xana swimilana swa kula? Xana swimilana swa dya? Loko swi ri tano, swi dya yini? Xana swimilana swa nwa? Loko swi ri tano, swi nwa yini?

A hi tsaleni

Tsala rito rin'wana na rin'wana ra lama landzelaka eka xifaniso lexi nga laha henhla ku kombisa leswi lavekaka eka ximilana leswaku xi kota ku kula.

ku vonakala

mati

swakudya swo aka miri

moya

A hi endleni

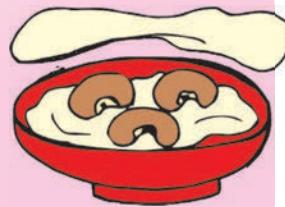
Swa olova ku byala ximilana xa wena.
Uta byala ximilana xa nyawa.

Siku:

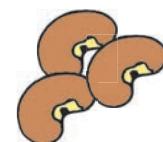
Landzelela magoza lama:

Goza ra 1:

Funengeta 3 wa tinyawa exikarhi
ka 2 wa maandlalo ya vutiyi. Swi
veke endzeni ka sosara kumbe
xikotlolo lexi nga riki na nchumu.

mati

tinyawa

xikotlolo

vutiyi

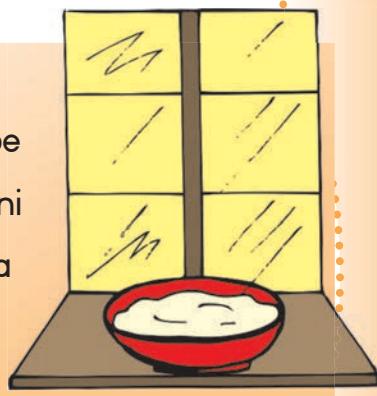
Goza ra 2:

Chela mati eka
vutiyi kutani u
tiyisisa leswaku
byi tsakamile na le
ndzeni.

Goza ra 3:

Veka sosara kumbe
xikotlolo efasitereni
kumbe xi veke laha
ku nga na masana
ya dyambu.

Goza ra 4:

Endzhaku ka
masikunyana,
languta leswi ximilana
xa wena xi kurisaka
xiswona. Xi chelete
kan'we hi vhiki.

Siku ra 1

Siku ra 2

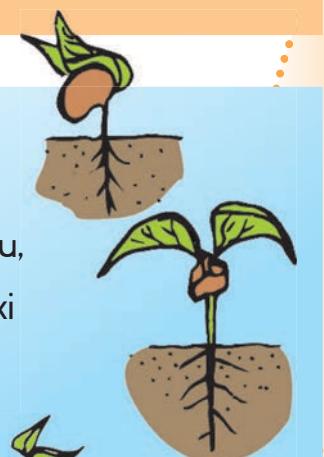
Siku ra 3

Siku ra 4

Goza ra 5:

Loko ximilana xa
wena xi ri na timitsu,
u nga xi teka u ya xi
byala emisaveni.

Goza ra 6:

Cheleta ximilana xa wena nkarhi na
nkarhi. Endzhaku ka mavhikunyana, u ta
kota ku kha tinyawa ta wena.

Swakudya leswi hi swi dyaka

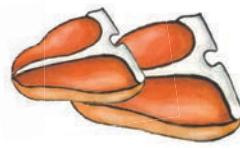
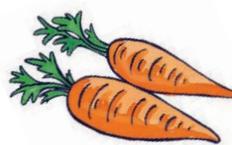
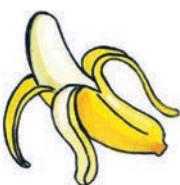
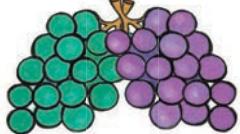
A hi hlayeni

Swakudya leswinene swa hi fambisa tanihi petirolo leyi fambisaka movha. Hi fanele ku kuma swakudya swa rihanyu lerinene leswaku hi ta kota ku endla leswi hi faneleke ku endla swona na leswaku hi tikuma hi ri eka xiyimo xa kahle swinene. Swakudya swa rihanyu lerinene swi hi nyika matimba no pfuna leswaku hi kota ku kula.

A hi tsaleni

Languta swifaniso leswi. Tsala vito ra xakudya xin'wana na xin'wana ehansi ka swifaniso.

A hi tsaleni

Hi swihi swilo leswi u tsakelaka ku swi dya? Hi swihi swakudya leswi u nga swi tsakeriki ngopfu? Swi tsale ehansi ka nhlokohaka leyi faneleke. Hlawula eka swifaniso leswi nga laha henhla.

Swakudya leswi ndzi swi tsakelaka

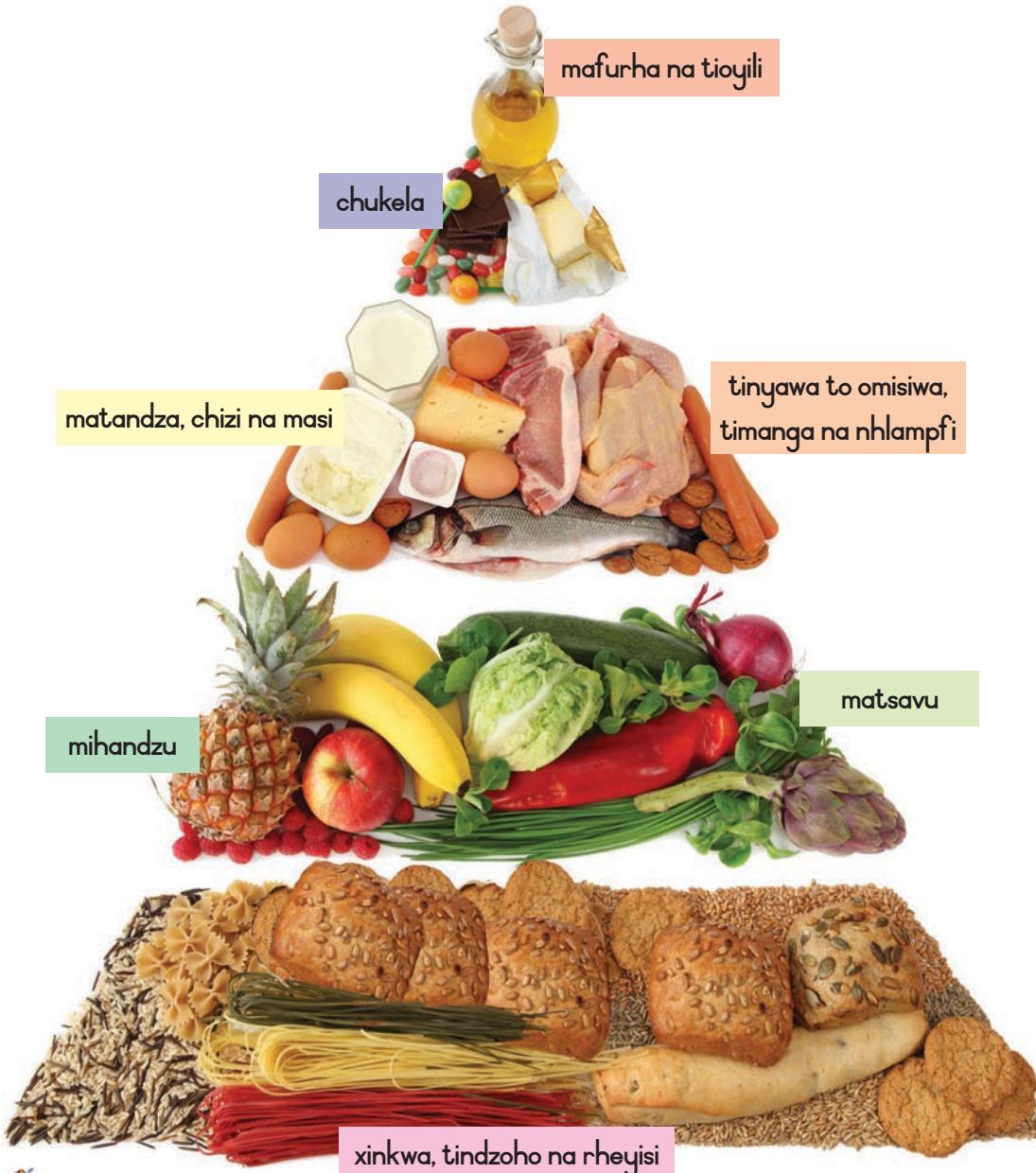
Swakudya leswi ndzi nga swi tsakeriki

A hi hlayeni

Hi nga avanyisa swakudya hi 7 wa mintlawa.

U fanele ku dya swakudya leswi nga ehansi nkarhi na nkarhi. U nga dya na swakudya leswi nga ehenhla kambe ku nga ri nkarhi hinkwawo.

A hi vulavuleni

Bulani hi tlilasi.

Hikwalaho ka yini hi fanele ku dya swakudya leswitsongo swo huma eka xiyenge xa le henhla xa xifaniso na swo tala swo huma eka xiyenge xa le hansi?

Laha swakudya swi humaka kona

A hi hlayeni

Swakudya swo tala swi huma emapurasi. Swikumiwa swa nkoka swi endliwa emapurasi kutani swi tlhela swi tirhisiwa ku endla swakudya swin'wana swo tala.

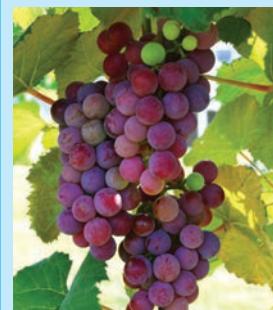
Xinkwa na tisirili swi huma eka koroni.

Hi kuma matandza na nyama eka tihuku.

Hi kuma masi na nyama eka tihomu.
Hi endla yogati na chizi hi masi.

Mihandzu yi kumeka emirhini na le swimilanini.

Hi tirhisa mavele ku endla mapa.

Siku:

Vulombe byi huma eka tinyoxi.

Chukele ri huma eka mova.

Hi kuma nyama na bekoni
eka tinguluve

Hi nga byala matsavu eswirhapeni
swa hina.

A hi endleni

Yimbelelani risimu
leri na mudyondzisi
wa n'wina.

Hure hure hure hure,

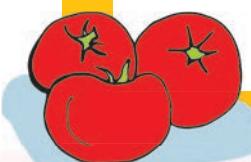
Hina hi tsakile,

Manana u swekile vuswa na xivevo,

Uta sweka na makwembe, makwembe a veka potweni,

Uta sweka na tinyawa, tinyawa a veka potweni!

Uta sweka na swifaki, swifaki a veka potweni.

47 Swakudya leswinene na leswi onhaka rihanyu

3 - Vhiki ra 8

A hi hlayeni

Swakudya leswi hi swi rhandzaka a hi leswi nga hi lulamela nkarhi hinkwawo. Nkarhi wun'wana hi tsakela leswi nga onhaka rihanyu ra hina. Nkarhi wun'wana a hi tsakeli leswi nga leswinene eka hina.

Kotara ya

Nchumu wa kahle lowu hundzeletiwaka a wu kahle.

Kutani swakudya leswinene swo tala na swona a swi kahle eka wena. Swi nga onha rihanyu ku dya ngopfu xin'wana na xin'wana. Dyana ku fikela loko u twa u xurhile.

Unga yi emahlweni no dya hikuva u rhandza xanchumu.

A hi endleni

Tsema swifaniso swa swakudya swa rihanyu lerinene na leswi onhaka rihanyu eka timagazini kutani u swi damarheta eka mathini lama faneleke. Loko u nga kumi swifaniso, dirowa swakudya.

Swakudya swa
rihanyu lerinene

Swakudya leswi
onhaka rihanyu

A hi tsaleni

Tirhisia leswi u swi dyondzeke hi swakudya
ku kota ku tsala menyu wa wena.

Swifihlulo

Lanci

Xilalelo

A hi endleni

Hi ta endla saladi ya mihandzu.
Landzelela swiletelo leswi nga laha hansi.

U ta fanela ku kuma:

- Mihandzu yo hambana
- Juzi ya mihandzu
- Ayisikhirimu kumbe khirimu
- Xikotlolo lexikulu

Landzelela magoza lama:

- Hlantswa mihandzu.
- Yi vandle loko swi fanerile (tanihi malamula).
- Yi tsemelele yi va swiphemu leswitsongo.
(Kombela munhu lonkulu leswaku a ku pfuna.)
- Hlanganisa mihandzu endzeni ka xikotlolo.
- Tiphine hi saladi yi ri yoxe kumbe yi ri na ayisikhirimu kumbe khirimu.

Teacher:	
Sign:	
Date:	

48 Ku hlayisa swakudya

Kotara ya 3 - Vhiki ra q

A hi hlayeni

Languta swifaniso leswi landzelaka.

KHALENDARA 2015

NDZATI

MS	RV	RN	RV	RT	MQ	S
	1	2	3	4	5	6
7	8	9	10	11	12	13
14	15	16	17	18	19	20
	21	22	23	24	25	26
						27

Xana u lemuka yini hi masiku ya n'hweti?

Xana hi nga ya emahlweni hi dya swakudya? Xana u vona wonge ku humelele yini eka swakudya leswi?

A hi hlayeni

Swakudya swintshwa a swi tshami swi ri tano eka nkarhi wo

leha. Mihandzu na matsavu man'wana ya hatla ku vuna no bola. Nyama, nhlampfi na swendliwa swa masi swi ta bola. Kutani a hi nge swi koti ku swi dya. Xana hi nga endla yini leswaku swi tshama nkarhi wo leha swi ri swintshwa? Ndhawu yo hlayiseka leyi swi nga vekiwaka eka yona hi le ndzeni ka firiji. Kambe swakudya swin'wana swi nga onhaka loko swi gwitsirisiwile kumbe swi vekiwa efirijini nkarhi wo leha. Ku na tindlela tin'wana to hlayisa swakudya leswaku swi tshama swi ri swintshwa.

A hi vulavuleni

Languta swifaniso leswi landzelaka. Vulavula na munghana wa wena hi swona. Hi tiki tindlela to hambana to hlaysia swakudya? Xana ku na tindlela tin'wana leti nga sivelaka swakudya leswaku swi nga onheki? Vulavula na munghana wa wena hi tona. Nyika tlilasi swikombiso.

Siku:

A hi tsaleni

Languta swifaniso leswi nga laha hansi kutani u hlaya marito lama nga endzeni ka mabokisi. Kutani tsala rin'we ra marito lama ehansi ka xifaniso xin'wana na xin'wana lexi fanelaka rito.

Leswi gwitsirisiweke	Leswi cheriweke ethinini	Leswi khusiweke	Swintshwa

49 Tinxaka ta tiyindlu (1)

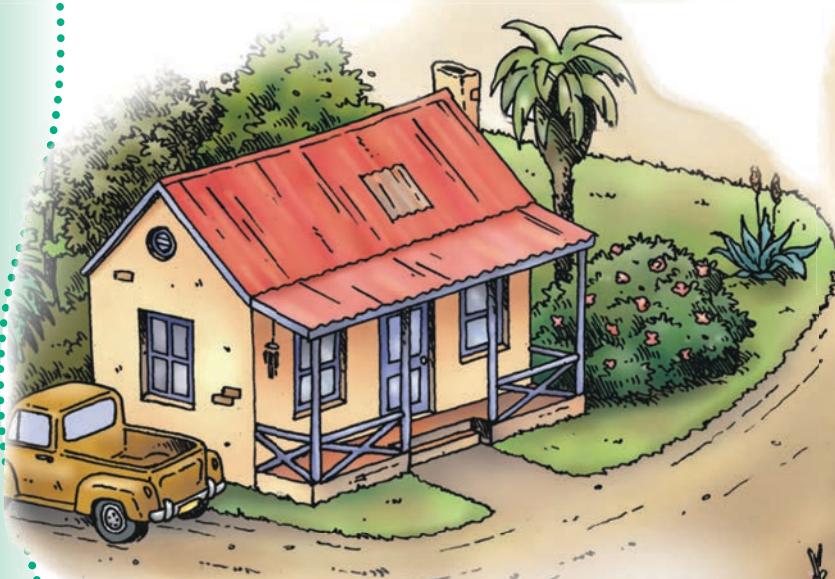
Vhiki ra!

Kotara ya!

EAfrika-Dzonga vanhu va tshama emakaya yo hambana. Xana u ta yi kuma kwihi yin'wana na yin'wana ya tiyindlu leti landzelaka?

A hi vulavuleni

Kaya ra wena i ndhawu leyi u tshamaka eka yona.

A hi vulavuleni

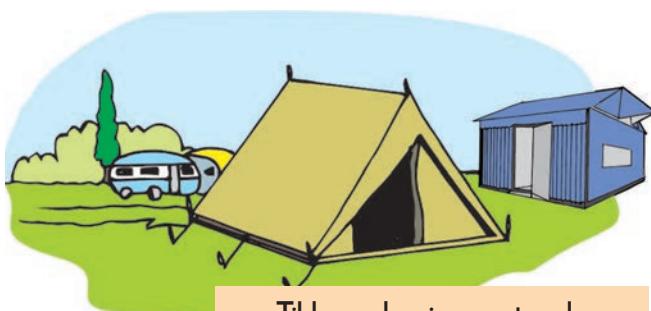
Languta swifaniso leswi nga laha hansi. Vulavula na munghana wa wena hi swilo leswi fanaka eka tiyindlu hinkwato. Kutani vulavulani hi leswi hambanaka. Hi swihi leswi nga tala, leswi fanaka kumbe leswi hambanaka?

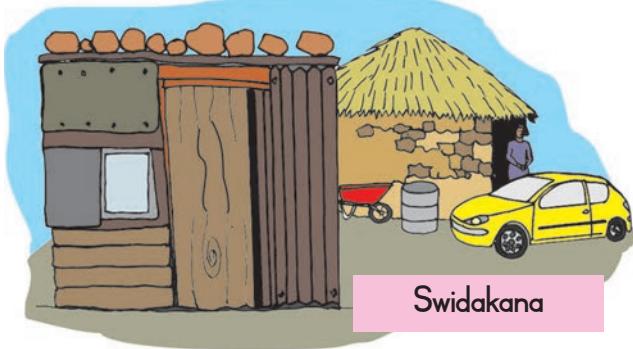
Tifulete

Tiyindlu ta ntolovelu kumbe tiyindlu ta swithezi.

Tikharavhani na matende

Swidakana

Tiyindlu ta ntolovelu

A hi endleni

Tiyindlu ta fuloro yin'we

Tirhani hi ntlawa. Kumani bokisi ra tintanghu kumbe muhlovo wun'wana wa bokisi. Ri pendeni leswaku ri languteka ku fana na yindlu.

Endla modlele wa xifaniso xa wena hi vumba (kumbe dowu yo tlangisa) u ri karhi u endla xanchumu ehandle ka yindlu.

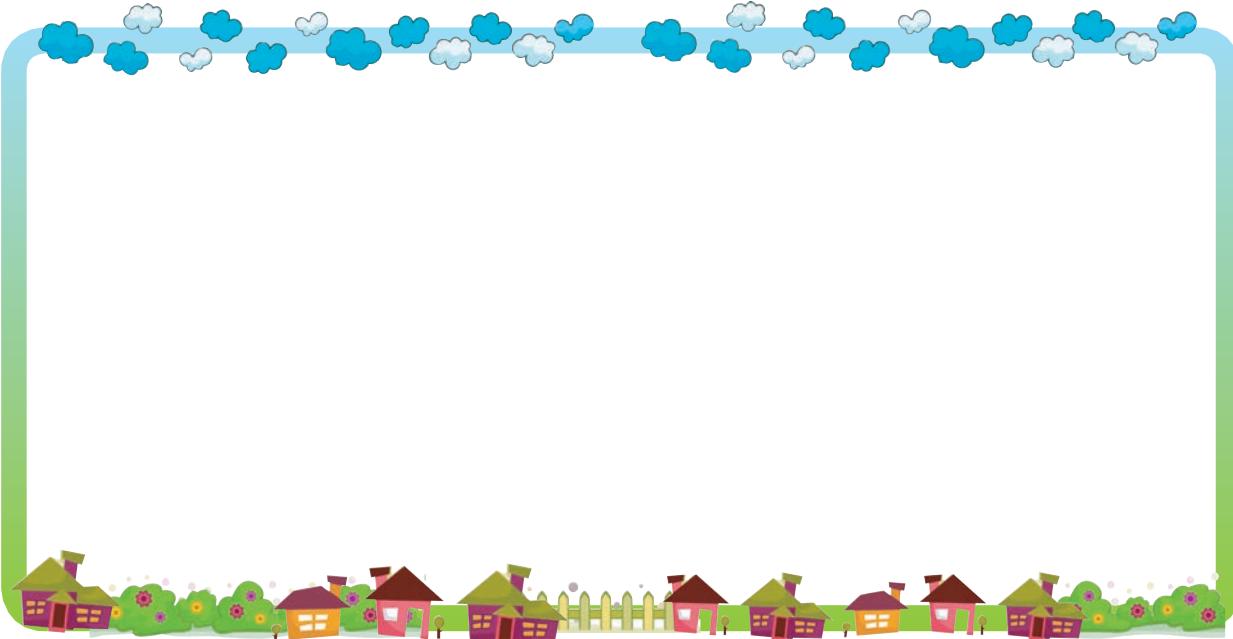
50 Tinxaka ta tiyindlu (2)

A hi endleni

Anakanya hi tinxaka ta makaya lama u ma voneke laha u tshamaka kona kumbe eka tindhawu leti u nga tshama u ti endzela. Dirowa swifaniso swa tinxaka timbirhi ta makaya lama u ma voneke.

Vhiki ra!
Kotara ya la -

A hi vulavuleni

Nhlamuselo ya mudyondzisi:
Mudyondzisi wa n'wina u ta
yingisela mavonele ya
n'wina.

Endlwini ya kahle yi tlhela yi tiya a hi twi xirhami ngopfu kumbe ku hisa ngopfu. A hi twi mpfula kumbe moyo. Vanhu van'wana a va sirhelelekangi.

Vulavula na munghana wa wena hi leswi vanhu va tisirhelerisaka xiswona loko va nga tshami etindlwini.

A hi tiololeni

- Ololoxela mavoko ehenhla swinene ku kota ku penda lwangu ra yindlu ya wena.
- Khinsama leswaku u kota ku byala swimilana exirhapani xa wena.
- Ololoxa mavoko ya wena swinene leswaku u kota ku pfula mafasitere ya yindlu ya wena. Endzhaku pfala mafasitere hinkwawo.
- Korhama leswaku u kota ku tsuvula nhova exirhapani xa wena.
- Kukula hi nkukulo wo leha.
- Hlantswa mafasitere hi lapi.

Nhlamuselo ya mudyondzisi:

Yingisela mpumawulo lowu mudyondzisi wa niwina a wu tlangaka eka xigubu. Fambisana na ku ba loka ka xigubu. Loko mudyondzisi a cinca mabelo, cinca rivilo ra mitshukontshuko ya wena. Yingisela kahle!

Teacher:
Sign:
Date:

Leswi tiyindlu ti endliweke hi swona

Vhiki ra 2
Kotara ya 4

A hi vulavleni

Hi tirhisa swilo swo tala swo hambana ku aka tiyindlu.
Languta swifaniso leswi nga laha hansi.

switina

tithayele

mazingi

semendhe

tinhlanga

nghilazi

tiphuphu

timhandze

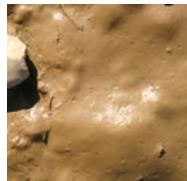
maribye

seyila

pulasitiki

vumba/ridaka

nsimbhi

madzovo

sava

Vulavula na munghana wa wena hi swilo swo aka swo hambana.

Hi swihi leswi humaka efemeni?

Xana leswin'wana swi huma kwihi?

Byela tlilasi leswaku tiyindlu leti u ti vonaka loko u ta exikolweni ti endliwile hi yini.

Nhlamuselo ya mudyondzisi:
Mudyondzisi wa n'wina a nga endla nxaxameto ebodweni.

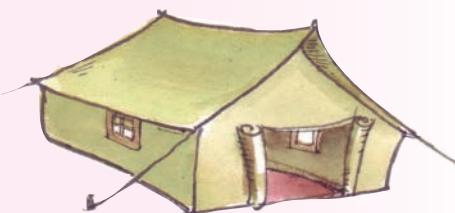
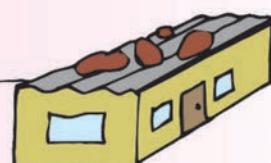
A hi endleni

Eka rixaka rin'wana na rin'wana ra yindlu, dirowa
ntila wo ya eka swilo leswi yi endliweke hi swona.

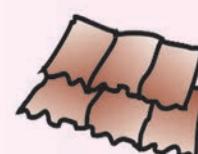
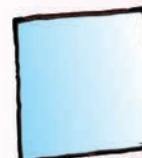
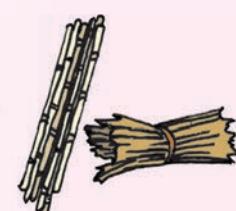
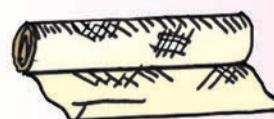
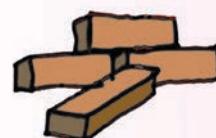
Nhlamuselo ya mudyondzisi:
Mudyondzisi wa n'wina u ta teka
tibuku ta n'wina to tirhela leswaku
a ti languta.

Rixaka ra yindlu

Swilo swo aka

Teacher: _____
Sign: _____
Date: _____

Tiyindlu leti faneleke maxelo yo hambana

A hi hlayeni

Tiyindlu ti sirhelela vanhu eka swijimo swa maxelo yo hambana. Ti nga hi sirhelela eka momu. Ti tlhela ti hi sirhelela eka xirhami, moy na mpfula.

Xana a wu swi tiva leswaku vanhu lava tshamaka ematikweni lama titimelaka swinene va fanele ku aka tiyindlu to hlawuleka to fana na leyi nga laha hansi? Tiyindlu leti ti fanele ku va kufumeta loko ku wa gamboko.

Lowu i mepe wa Greenland, tiko ra xirhami swinene.

Leyi i igilo.

Van'wana vanhu va Vainiyuwiti lava tshamaka etindhawini ta Arctic laha ku nga na gamboko yo tala swinene na ayisi, va aka tiyindlu to tshama eka tona hi vuxika hi tibuloko ta ayisi.

Ayisi yi susa xirhami. Tiyindlu leti ta vutumbelo ti vitaniwa tügilo.

A hi endleni

Hi mintlawa kombisani leswi mi nga akisaka xiswona yindlu.
Kanelani leswaku ku ta va yindlu ya njhani.

Xana mi ta tirhisa yini swo aka hi swona?

swidakana

I mani loyi a nga ta endla sweswo?

nyangwa

Ku ta twala mpfumawulo wa njhani?

tiyindlu ta ntolovelu

Tirhisani man'wana ya marito

tiyindlu ta ntolovelu

lama landzelaka.

kumbe tiyindlu ta
swithezi

tiyindlu ta xidachi ta
le Kapa

switina

khumbi

pende

tifulete

lwangu

chimele

fasitere

semendhe

A hi hlayeni

Hlaya xitlhokovetselo lexi xa
ku encenyeta ka wena:

Aka, aka yindlu ya wena leyintshwa!

Tisa switina, pima khumbi rero

Belela swipikiri, hundzuluxa

xikurufu – Nyika vusirhelelo eka dyambu.

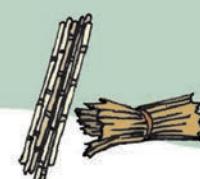
Aka, aka yindlu ya wena leyintshwa!

Tisa sava, mavanti na tithayele

Tisa mati, hlanganisa

semendhe – Nyika vusirhelelo

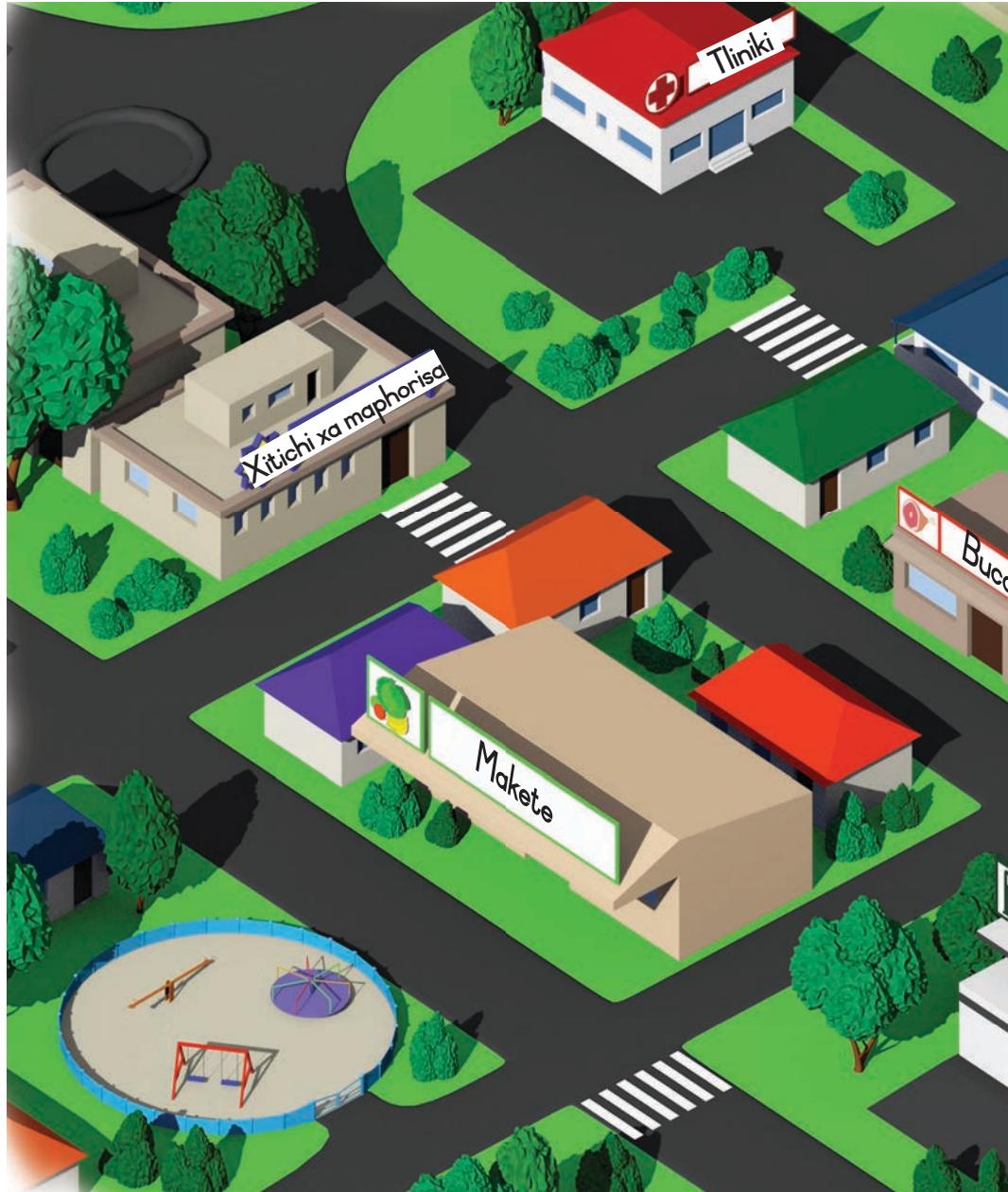
eka mpfula.

Ku kuma tindhawu na swilo (1)

A hi hlayeni

Ku na tinxaka ta mimepe yo hambana. Ku kota ku hlawula mepe lowu faneleke hi fanele ku swi tiva leswaku hikwalaho ka yini hi lava ku tirhisa mepe. Mimepe ya switarata yi hi pfuna ku kuma switarata na tindhawu edorobeni. Varimi va rhandza mimepe leyi kombisaka swilo swo tanihi madamu, milambu na swintshabyana.

A hi endleni

Siku:

Vulavulani hi swivutiso leswi landzelaka na munghana wa wena. Dirowani xirhendzevutana eka tindhawu leti nga eka xifaniso lexi nga eka mapheji lamambirhi.

Xana u nga ti kuma kwihi tibuku to hlaya?

Xana vukhamba u nga byi vika kwihi?

Xana u nga ya kwihi loko u vabya?

Xana u nga xava swakudya kwihi?

Xana bazi u nga ri yimela kwihi?

Xana u nga tsemakanya patu kwihi hi ndlela yo hlayiseka?

Nhlamuselo ya mudyondzisi:
Mudyondzisi wa n'wina u ta hlaya
hi yin'weyin'we kutani u nga kuma
nhlamulo.

Teacher: _____
Sign: _____
Date: _____

Whiki ra 3
Kotara ya L

54

Ku kuma tindhawu na swilo (2)

A hi vulavuleni

Languta eka mepe wa swifaniso wa ndlela leyi Jason a fambaka hi yona ku suka ekaya ku ya exikolweni xa vona.

Hlamusela munghana wa wena leswaku hi yihi ndlela leyi Jason a fambaka hayona. Tirhisa man'wana ya marito lama:

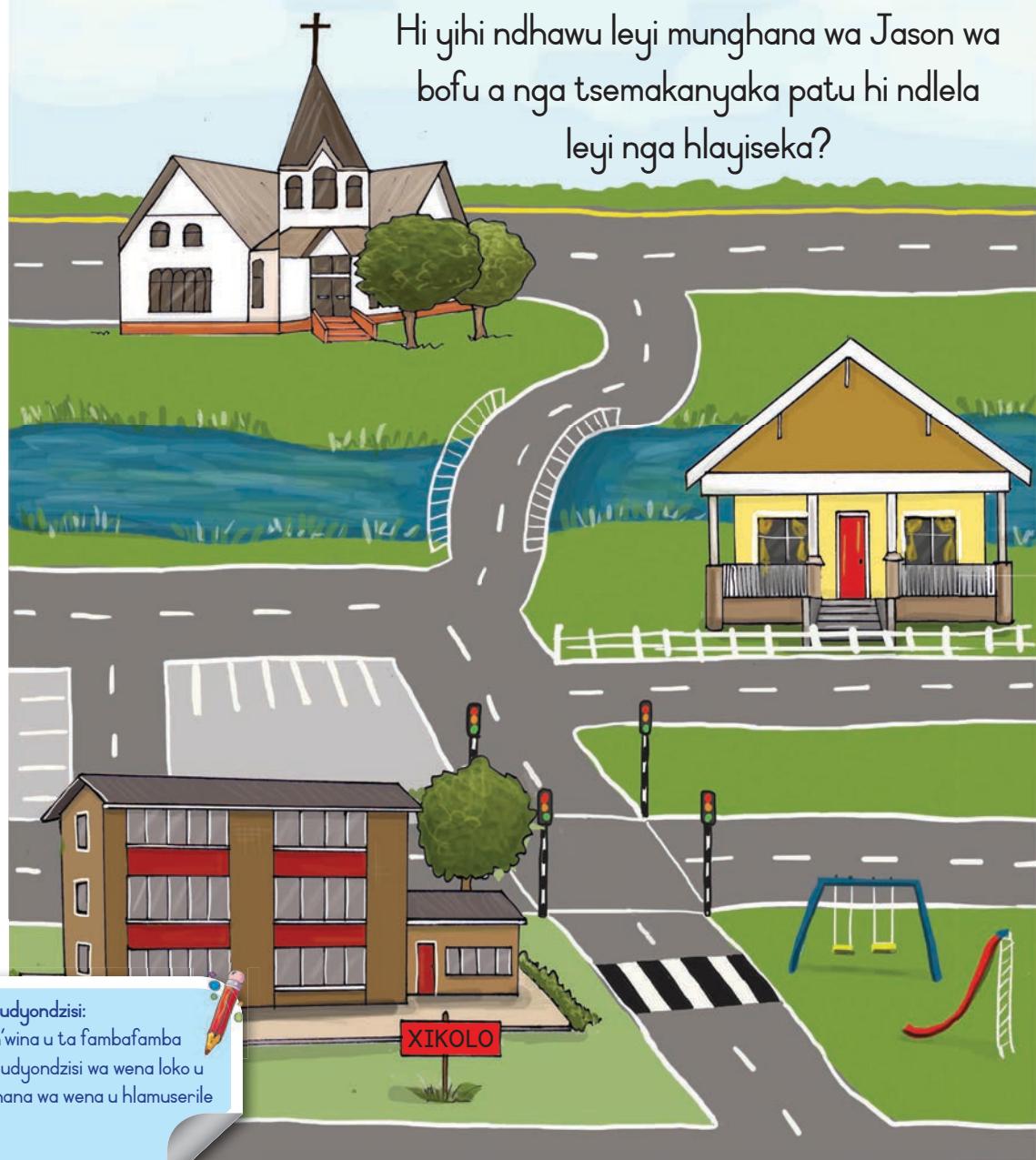
ehenhla

hundza

etlhelo ka

henhla

hansi

A hi tiololeni

- Veka ntambhu yo leha ehansi.
- U ta famba "egondzweni" leri.
- Famba u ya emahlweni, famba hi xindzhaku no ya ematlhelo ekusuhi na ntambhu.
- Famba etlhelo ka ntambhu u ya emahlweni, mavoko ya wena ya ri ehenhla ka nhloko ya wena.
- Famba etlhelo ka ntambhu hi xindzhaku, mavoko ya wena ya ri endzhaku ka nhlana wa wena.
- Famba u ya ematlhelo ekusuhi na ntambhu, mavoko ya ri exisutini xa wena.

Siku:

A hi hlayeni

Xana u tirhe njhani? Loko u swi kotile ku endla mitshukontshuko kahle, khalar a xikandza lexi n'wayitelaka. Loko u nga swi kotangi ku endla mitshukontshuko, khalar a xikandza xo tsana. Loko u swi kotile ku endla yin'wana ya mitshukontshuko, khalar a xikandza xa le xikarhi.

A ndzi swi kota ku famba ndzi ya emahlweni na le ndzhaku etlhelo ka ntambhu.			
A ndzi swi kota ku famba ndzi ya ematlhelo ekusuhi na ntambhu.			
A ndzi swi kota ku famba ndzi ya emahlweni etlhelo ka ntambhu mavoko ya mina ya ri ehenhla ka nhloko ya mina.			
A ndzi swi kota ku famba hi xindzhaku etlhelo ka ntambhu mavoko ya ri enhlaneni wa mina.			
A ndzi swi kota ku famba ematlhelo ekusuhi ka ntambhu mavoko ya ri exisutini xa mina.			

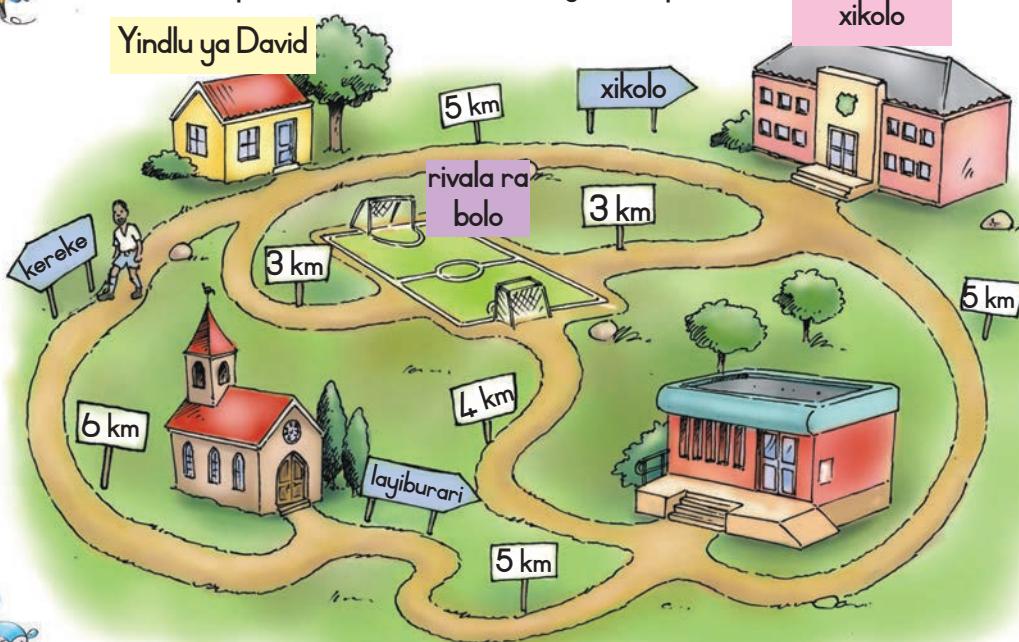

Ku kuma ndlela

A hi tsaleni

Mimepe ya swifaniso yi hi pfuna ku vona leswaku tindhawu ti avane hi mpfhuka wo tanahi kwihi. Languta mepe lowu.

Kotara ya 4 - Vhiki ra 4

A hi tsaleni

Hlamula swivutiso leswi landzelaka. U nga kombela munghana wa wena leswaku a ku pfuna.

Dirowa xirhendzevutana laha u vonaka **km**.

Xana u na swirhendzevutana swingani?

David u famba ku suka exikolweni ku ya elayiburari.

Xana u vona yini ekusuhi na layiburari?

Xana u vone mfungho wa yini endleleni?

Xana David u fambile mpfhuka wo tanahi kwihi?

Xana David u vona muako wihi loko a ri erivantini ra le mahlweni ra layiburari?

David u khome hi ndlala. U lava ku ya ekaya. Khalara ndlela yo koma swinene yo suka elayiburari ku ya ekaya ra yena.

Hlamula Ina kumbe E-e:

Xana rivala ra bolo ya milenge ri le kusuhi swinene na kaya ra yena?

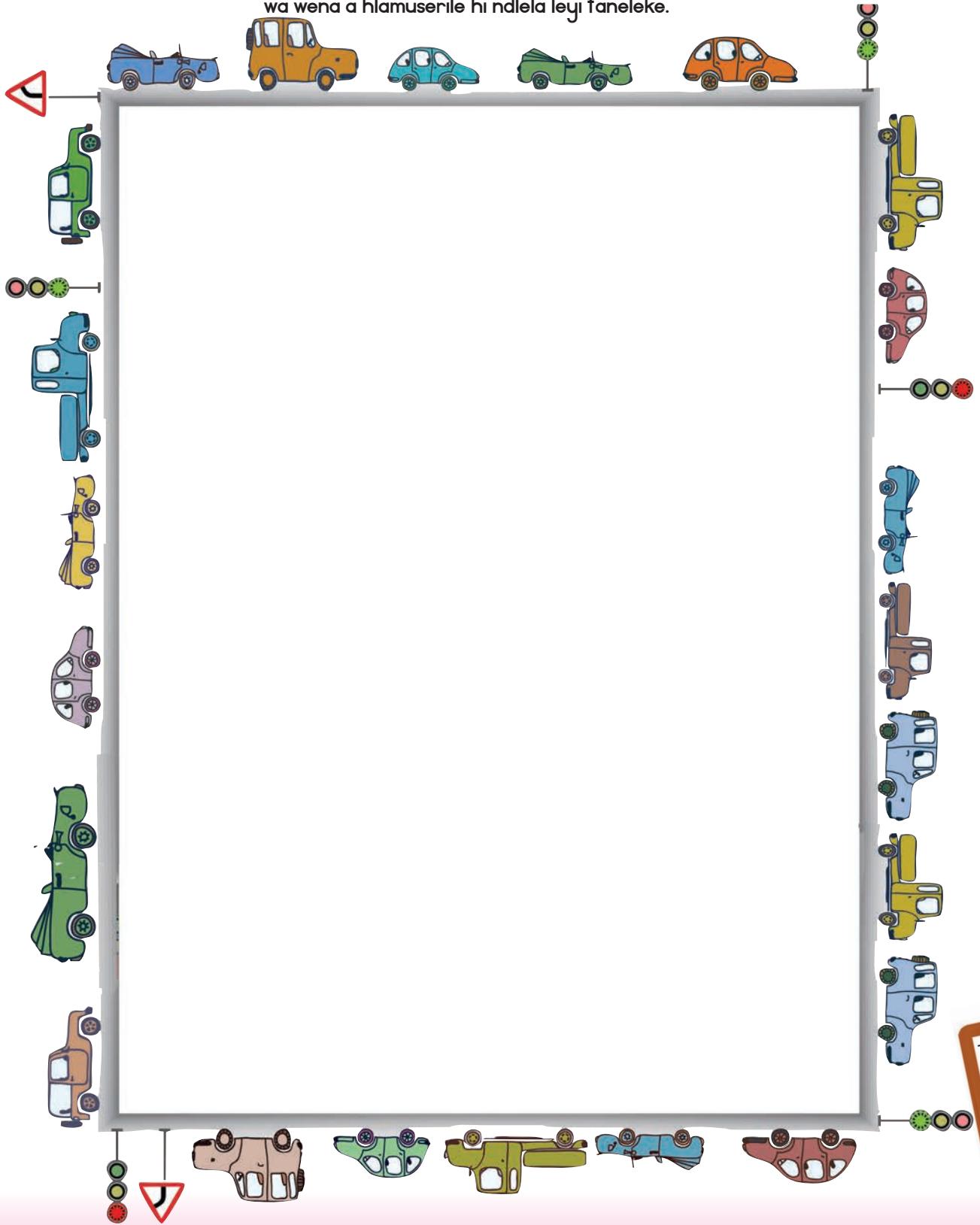
Nhlamuselo ya mudyondzisi:

Nkarhi hinkawo tiyisisa leswaku u kota ku byela mudyondzisi wa wena loko u nga swi koti ku vona swin'wana kahle.

A hi endleni

Dirowa mepe wa swifaniso wa ndlela leyi u fambaka hi yona exikarhi ka 2 wa tindhawu. U nga hlawula 2 wa tindhawu tin'wana na tin'wana. Loko u hetile, u nga kombeta vanghana va wena mepe wa wena. Kombisa mepe wa wena eka munghana wa wena kutani u n'wi pfumelela ku hlamusela ndlela ya wena. Vona loko a hlamusela hi mfanelo. Byela mudyondzisi loko munghana wa wena a hlamuserile hi ndlela leyi faneleke.

Teacher:	<input type="text"/>
Sign:	<input type="text"/>
Date:	<input type="text"/>

Ku kuma swiendeko exitorini

Vhiki ra 4

Kotara ya L

A hi endleni

Mudyondzisi wa n'wina u ta ku hlayela
xitori xa Musa. Yingisela hi vukhetä.
Landzelela ndlela ya yena eka mepe wa
buku ya wena.

Nhlamuselo ya mudyondzisi:
Mudyondzisi wa wena u ta ku hlayela
nakambe kutani a ku kombela ku ba
xihambano (✗) eka tindhawu leti.

Hi Mugqivela Musa u tlanga na vanghana va yena ephakeni (✗).

Mixo wun'wana manana wa yena u ri: "Kokwana wa vabya. Ndzi kombela u n'wi
yisela swakudya." Musa u teka nkama lowukulu wa swakudya. Loko a huma
hi gede (✗) u hlangana na wanuna un'wana. U vula hi rito lerikulu, "Ndza swi

vona leswaku u khome swakudya. I swa kokwa wa wena, a hi swona?" Leswi swi chavisa Musa. U famba hi ku hatlisa a kongoma exitichini xa vativela-ndzilo. Laha u jikela eximatsini (X). Loko a languta endzhaku eka ndlela leyji a fambeke eka yona, u vona wanuna luyani a n'wi landzela hi le ndzhaku. Musa u vona swi antswa ku rhanga hi ku ya ephakeni eka vanghana va yena ku ya kombela ku pfuniwa. Loko a fika elayiburari, u jikela exineneni a ya emahlweni no famba (X). Eximatsini xa yena u vona xikolo kutani wa xi hundza (X). Switarata swi miyele ngopfu. Musa sweswi u tlulatlula hi ku hatlisa etlhelo ka patu (X).

Eku heteleleni u vona phaka. U famba ehenhla ka buloho (X) leswaku a kota ku hlangana na vanghana va yena egedeni! (X)

A hi tiololeni

Sweswi hi ta tlanga ntlangu wo nyiketana.

- Vekani switulu swa n'wina hi xirhendzəvutana. Tlangani ntlangu wa "switulu swa vuyimbeleri" – mi ta fanela ku kuma ndlela yo koma swinene yo ya exitulwini.

Teacher:
Sign:
Date:

Matirhisele ya mati: Ekaya na le xikolweni

Kotara ya L - Vhiki ra 5

A hitsaleni

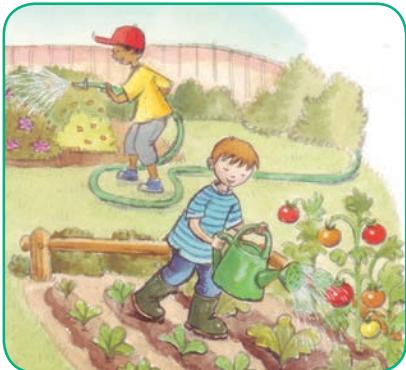
Hi tirhisa mati masiku hinkwawo. Languta tindlela to hambana leti hi tirhisaka mati hi tona. Ehansi ka xifaniso xin'wana na xin'wana, tsala leswi hi tirhiselaka mati swona. Tirhisa tinhlokomhaka leti landzelaka.

Ku tima mindzilo

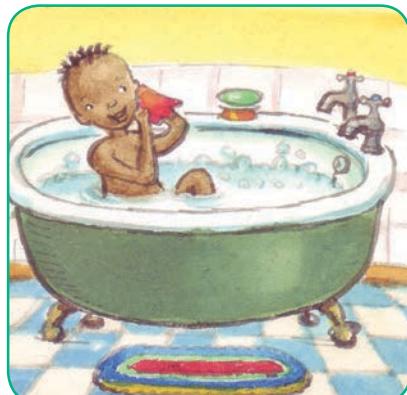
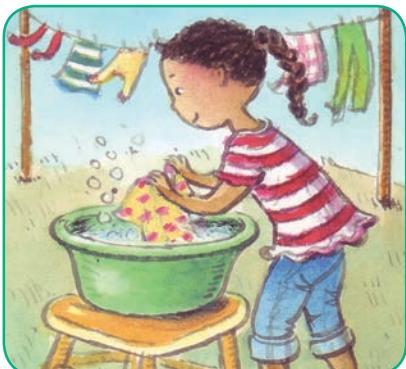
Ku tihlambisa

Ku pfuna swimilana ku kula

Ku hlantswa swiambalo kumbe
swibye

Ku sweka swakudya

A hi vulavuleni

Vulavula hi tindlela tin'wana leti hi tirhisaka mati ha tona.

Mati ya tsakisa swinene! Hi nga vula swo tala hi mati. Vulavula hi tindlela tin'wana to tala leti hi tirhisaka mati hi tona. Mati ya na nkoka. Vulavula hilaha hi tlangaka hi mati hakona. Xana a ku ta humelela yini loko a hi nga ha ri na mati? Tivisa tilasi mavonele ya wena.

A hi tiololeni

Encenyeta leswi landzelaka:

Pompo ya mati
lama halakelaka
endzeni ka
bezini.

Papa ra mpfula leri
vumbekaka, leri kulaka
kutani eku heteleleni
ku na mpfula ivi papa ri
nyamalala.

Nambu lowu khulukaka ehenhla
ka maribye kutani wu khuluka
kahle ehenhla ka sava.

A hi tlangeni

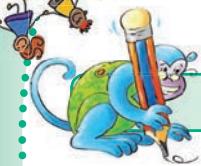
- Tlangani ntlangu wa "Mabakete na mathonsi ya mati".

Siku:

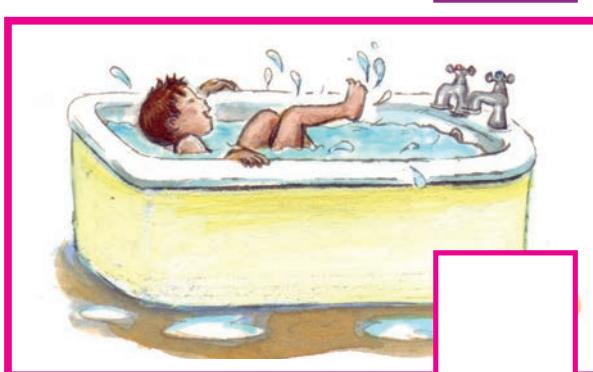
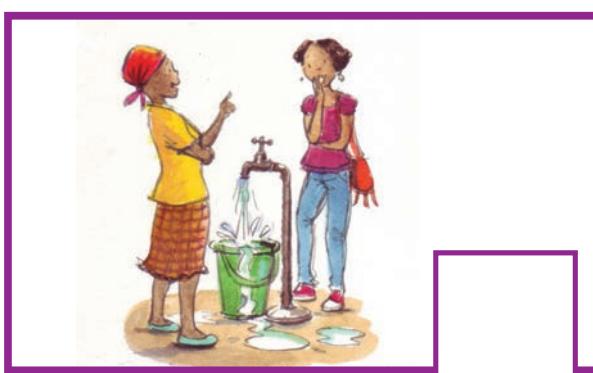
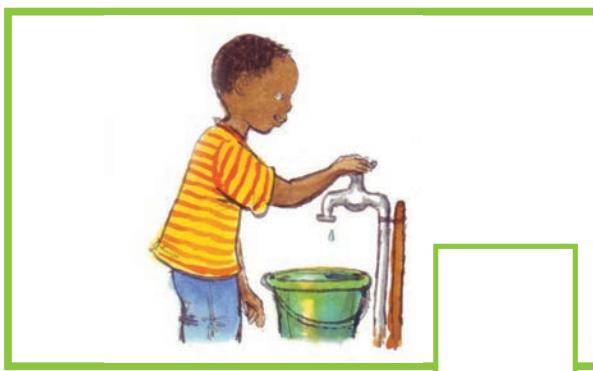
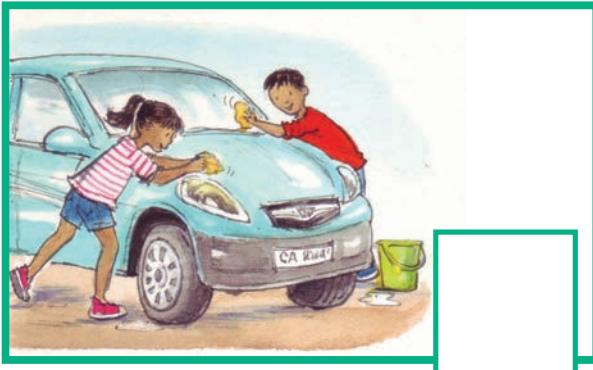
Teacher:
Sign:
Date:

58 Tindlela to tlangisa mati

Vhiki ra 5

Languta swifaniso leswi landzelaka. Fungha hi (✓) ekusuhi na xifaniso xin'wana na xin'wana lexi eka xona ku hlayisiwaka mati, hi xihambano (✗) ekusuhi na xifaniso xin'wana na xin'wana lexi eka xona ku tlangisiwaka mati.

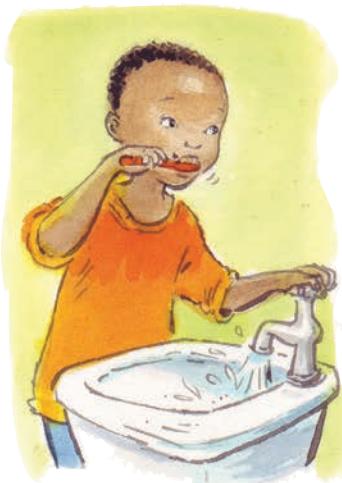
A hi vulavuleni

Languta swifaniso leswi u vekeke xihambano eka swona. Hi tilasi bulani hi leswi vanhu lava nga eswifanisweni va swi endlaka. Vulavulani hi leswi va nga hlayisisaka xiswona mati.

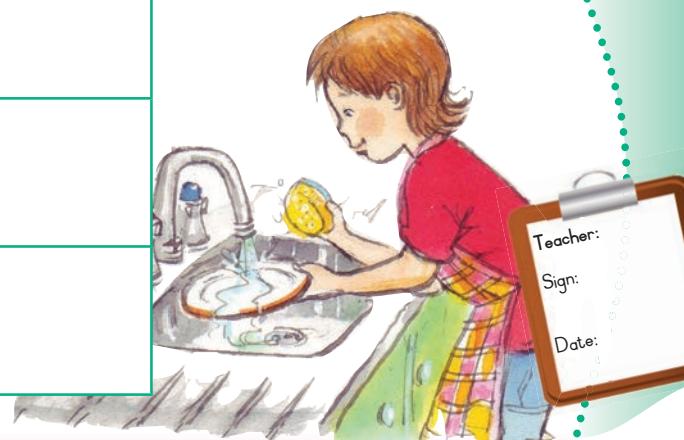

A hi tsaleni

Hlaya swivulwa leswi nga laha hansi. Engetela (✓) eka xin'wana na xin'wana lexi nga hi pfunaka ku hlayisa mati na xihambano (✗) eka xin'wana na xin'wana lexi tlangisaka mati.

	✓ kumbe ✗
Ndzi pfulela mati ya halaka loko ndzi ri karhi ndzi buracha meno.	
A ndzi halati mati lama ndzi hlambeke hi wona kambe ndzi cheleta xirhana hi wona.	
Madymbu man'wana na man'wana ndzi hlamba hi mati lama tateke bavhu.	
Loko ndzi vona pompo leyi halakaka mati, ndzi yi pfala swinene.	
Hi hlantswa swibye hi mati lama halakaka epompini.	

Teacher: _____
Sign: _____
Date: _____

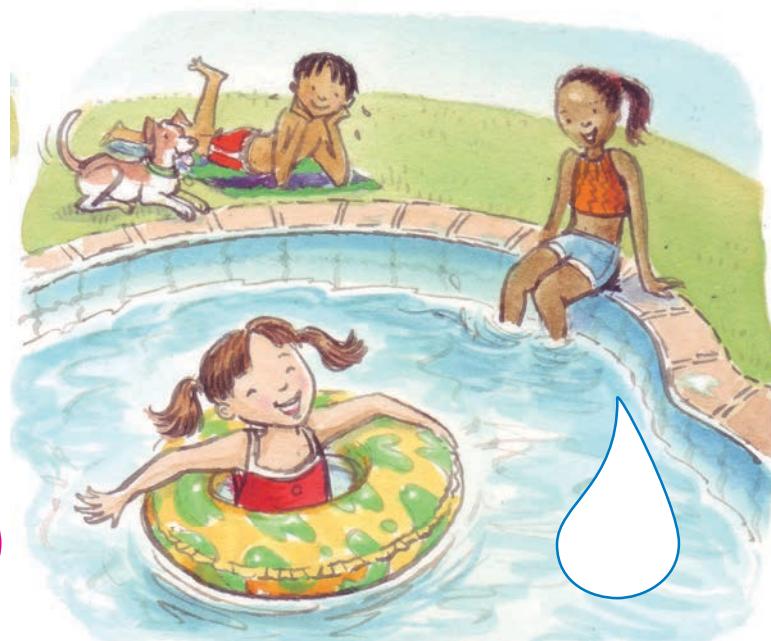
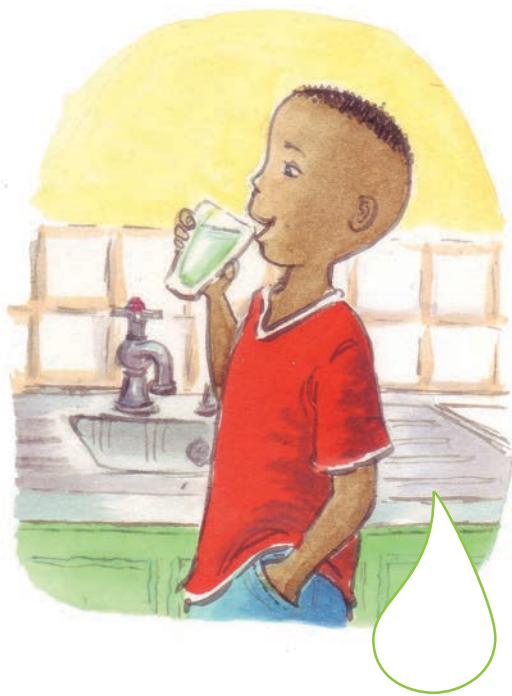
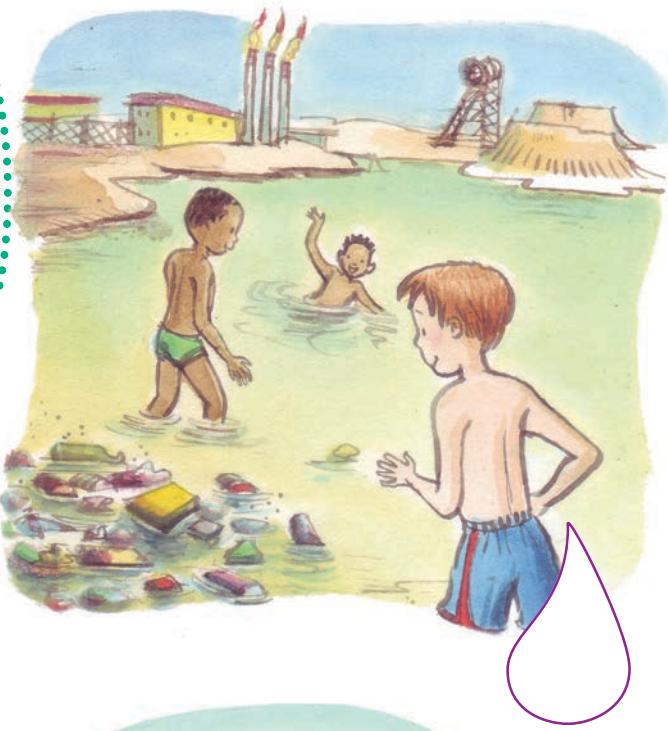
59 Mati lama hlayisekeke na lama nga na khombo

Kotara ya L - Vhiki ra b

A hi tsaleni

Languta swifaniso leswi. Engetela mfungho wa (✓) ekusuhi na xifaniso lexi kombisaka migingiriko leyi nga hlayiseka. Engetela mfungho wa xihambano (✗) ekusuhi na xifaniso lexi kombisaka migingiriko leyi nga hlayisekangiki.

A hi tsalen'i

Tsala "fanerile" kumbe "**fanelangi**" ku hetisa xivulwa xin'wana na xin'wana. Hi ku endlele xikombiso.

Ku nwa mati ya thyaka a swi **fanelangi**.

Ku khida ematini ya thyaka a swi _____.

Ku nwa mati lama nga endzeni ka mabodhlela swi _____.

Ku nwa mati enambyeni lowu thyakisiweke a swi _____.

Ku nwa mati yo tenga swi _____.

A hi tlangeni

Tlanga na van'wana vambirhi.

- Phokotela mavoko swi fambelana na ku thona ka mati.
 - yo huma epompini hi ku nonoka.
 - yo huma epompini hi ku hatlisanyana.
 - yo huma epompini hi ku hatlisa swinene.
 - hinkwavo va tshama ehansi hi nkarhi wun'we.
- Tlangani ntlangu wun'wana wa ku phokotela mavoko lowu mi wu tivaka.

A hi tiololeni

- Tlula tanahi chela leri humaka ematini lama thyakisiweke.
- Tlula tanahi chela leri humaka ematini yo tenga.
- Tlula tanahi hanci leyi khomeke hi torha yi tsutsumela ku ya nwa mati.
- Tsutsuma swinene leswaku u kota ku suka empfuleni leyi naka swinene.
- Tlula ku suka eka ribye rin'we ku ya eka rin'wana u pela nambu. Pfuna lava nga swi kotiki ku famba.
- Rhendzeleka ndhawu yin'we tanahi mati lama pfuleriweke ebavhini.
- Mudyondzisi u ta khameta loko u fanele ku cincela eka ntshukontshuko wun'wana.

Ku hlayisa mati yo tenga

A hi hlayeni

Mati ya thyaka ya hi vabyisa.

Hi fanele ku nwa mati yo tenga.

Hi fanele ku tlanga no khida ematini yo tenga.

✓hiki ra b
l - Kotara ya l+

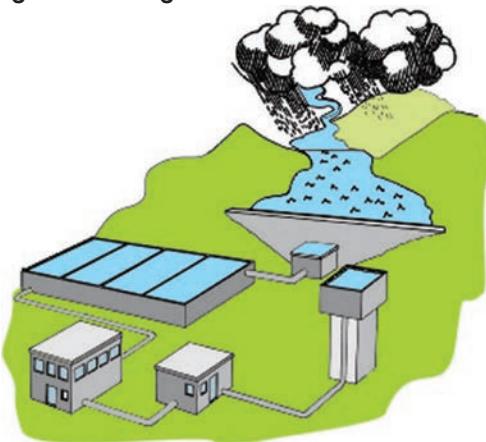

A hi vulavuleni

Languta swifaniso leswi landzelaka. Vulavula na munghana wa wena hi ndhawu ya laha mati ya hina yo tenga ya humaka kona. Byela tiliasi leswi u ehleketa swona. Loko hi tengisa mati, ha wa basisa leswaku ya kumeka ya hlayisekile loko ya nwiwa.

Hi nga nwa mati ya mpfula loko lwangu ra
hina na thangi swi basile.

Masipala u tengisa a tlhela a hlayisa mati
leswaku hi ta kota ku nwa.

Hi nga virisa mati leswaku hi ya tengisa.

Hi nga sefa mati leswaku hi ya tengisa.

A hi endleni

Kombela mudyondzisi leswaku a ku kombisa leswi sefo ya mati yi
endlisiwaka xiswona.

U ta fanela ku va na:

Bodhlela ra pulasitiki ra 2 wa tilitara
Sava leri nga basa, leritsongo
Sava leri nga basa, ro khwaxa
Swiribyana leswi nga basa, leswitsongo
Mukwana wo kariha
Vutiyi lebyi nga basa

A hi tiololeni

- Tirhisa nkwama wa tinyawa na hupu. Veka hupu ehansi, vadyondzi va yima hi rixaxa leri nga eka mpfhuka wa 5 m ku suka eka hupu. U nga tlhela u tirhisa hupu ya netibolo.
- Mudyondzi un'wana na un'wana u kuma nkarhi wo hoxela nkwama wa tinyawa endzeni ka hupu.

A hi hlayeni

Nhlekanhi na vusiku swa hambana.

Swi languteka hi ndlela yo hambana, hi twa mipfumawulo yo hambana naswona hi endla swilo swo hambana.

Ninhlekanhi hi vona dyambu leri vangamaka. Dyambu ri hi nyika ku vonakala na ku hisa.

Vanhu vo tala va tirha nhlekanhi kasi hina hi ya exikolweni nhlekanhi.

A hi tsaleni

Languta swifaniso kutani u vulavula na munghana wa wena hi swona. Xana i swifaniso swa nhlekanhi kumbe i swa nivusiku? Tsala "Nhlekanhi" kumbe "Vusiku" ehenhla ka xifaniso lexi faneleke.

A hi hlayeni

Nimadyambu dyambu ra pela.
 Ku va na xinyami kutani hi kota
 ku vona n'weti na ttinyeleti. Hi
 fanele ku tirhisa timboni leswaku
 hi kota ku vona leswi hi endlaka
 swona.

Siku:

A hi tiololeni

- Tirhisa tipala (kumbe tipakani tanihi tikhoni) na bolo.
- Veka tipala (kumbe tipakani) eka timitara leti nga ekulenyana na vadyondzi.
- Tirhisa bolo leyikulu tanihi bolo ya bolo ya milenge.
- Rahela bolo etipaleni kumbe exikarhi ka tipakani.
- Sungula hi ku raha hi nenge wa xinene kutani u raha hi wa ximatsi.
- Xana u howise tigolo tingani?

Leswi xibakabaka xa nivusiku xi nga xiswona

Vhiki ra 7

L

Kotara ya

A hi hilayeni

Ninhlekanhi hi tala ku vona xibakabaka xa wasi na swipapana. Mhaka ya nkoka swinene hi leswaku hi vona dyambu.

Nivusiku hi vona n'weti na tinyeleti to tala. Ku na tipulanete leti langutekaka tanihi tinyeleti.

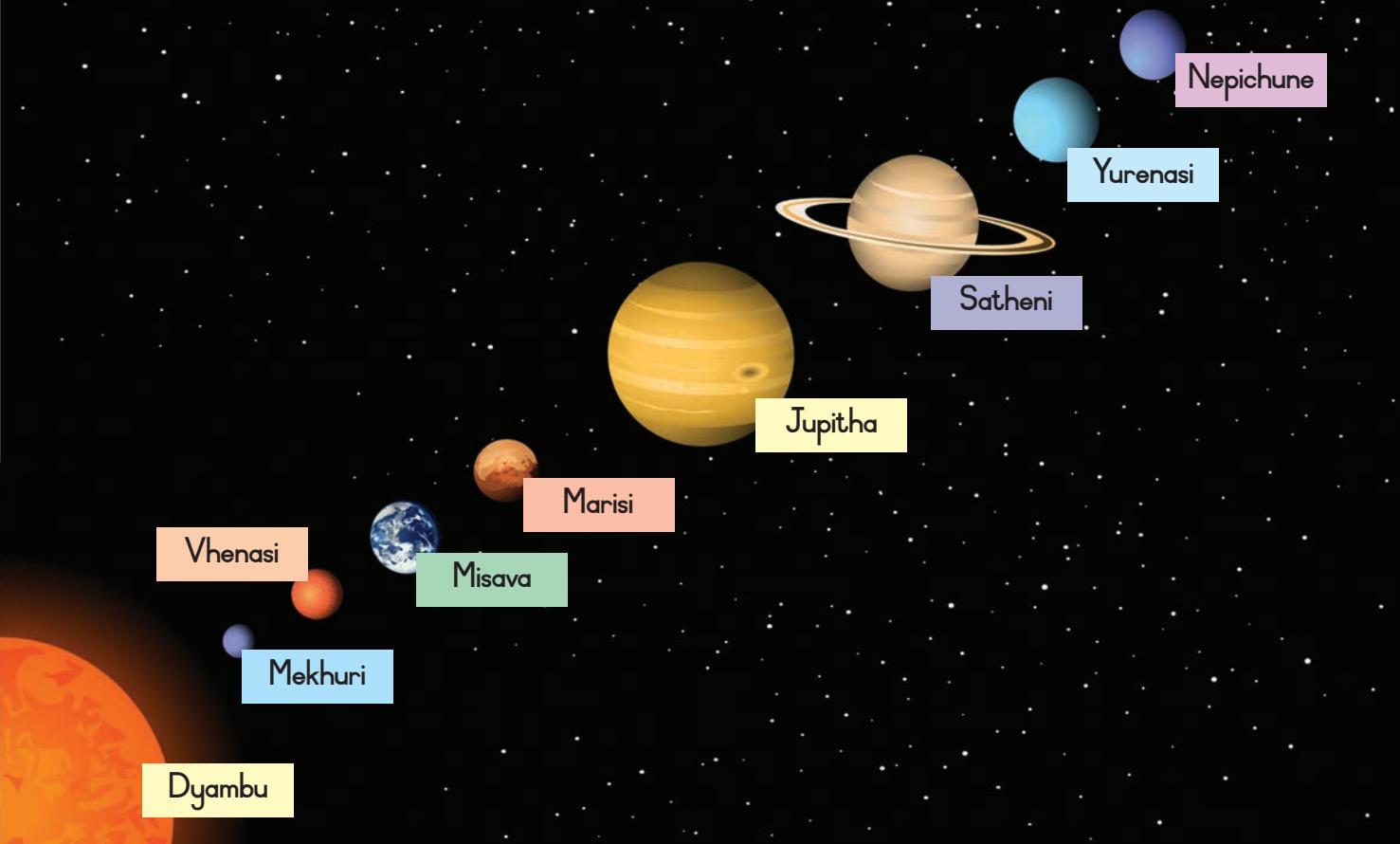
Nkarhi wun'wana n'weti na wona wu le mpfhukeni ninhlekanhi. A hi swi koti ku wu vona kahle hikuva dyambu ri vangama swinene. Ringeta ku lava n'weti ninhlekanhi.

A hi endleni

N'weti a wu languteki hi ndlela leyi fanaka eka vusiku byin'wana na byin'wana. Xiyisia n'weti eka 5 wa vusiku lebyi landzelelanaka. Emabokisini lama nga laha hansí, dirowa swivumbeko swo hambana swa n'weti lowu u wu voneke.

Vusiku byo sungula	Vusiku bya vunharhu	Vusiku bya vuntlhanu

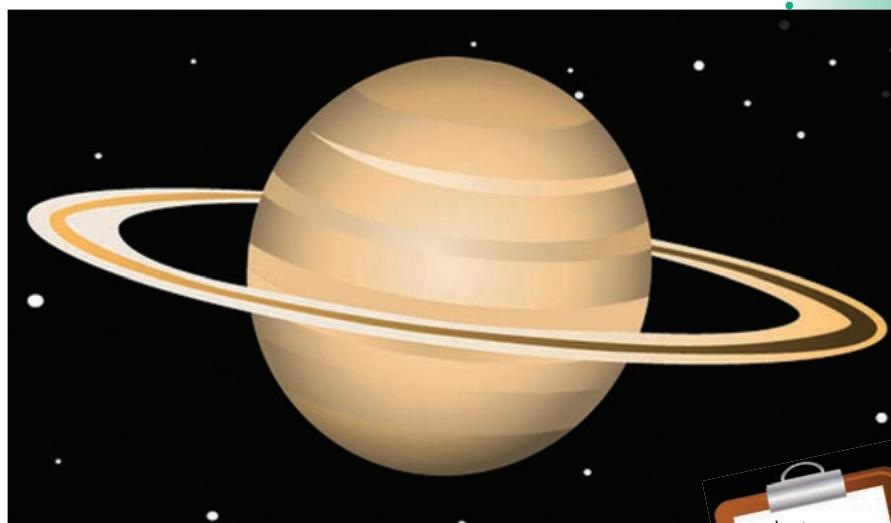

Leswi i dyambu na tipulanete eka ndyangu wa hina wa dyambu – i vaakelani va hina empf'hukeni.
(Dyambu na tipulanete a swi dirowiwangi ku ya hi xikalu.)

A hi vulavuleni

Lexi i xifaniso xa Satheni.
Yi hambana na tipulanete
hinkwato hikuva yi na
swingwavila leswi swi yi
rhendzeleke. Xana u
vona swipatsu swo basa
exifanisweni? Xana u ehleketa
leswaku i yini?

Languta xifaniso lexikulu laha henhla. Xana Satheni i yikulu kumbe i yitsongo
ku tlula misava? Xana pulanete leyikulu eka Satheni hi yihi?

63

Dyambu na n'weti

A hi vulavuleni

Languta swifaniso leswi.

Vhiki ra 8

Kotara ya l+

Vulavula na munghana wa wena. Xana swi hi kombeta yini? U nga nyika nhlamulo yihi na yihi leyi taka emiehleketweni ya wena.

A hi hlayeni

Nhlamuselo ya mudyondzisi:
Mudyondzisi wa n'wina u ta yingisela
mavonele ya n'wina kutani a mi byela
leswaku i swifaniso swa yini.

Dyambu i nyeleti. Ri fana na bolo leyikulu ya ndzilo leyi rhumelaka ku hisa ka yona na ku vonakala eka matlhelo hinkwawo. Dyambu ri hundza misava hi magidigidi. N'weti i bolo leyikulu ya tambha na ritshuri leyi nga rhumeriki ku hisa. N'weti a wu na ku vonakala ka wona. Wu tanihi xivoni lexi tlheriselaka miseve ya dyambu eka hina. N'weti i wutsongo swinene eka misava.

A hi vulavuleni

Vulavula na munghana wa wena hi leswi n'weti wu cinciseke xiswona eka vusiku bya ntlanhu. Kutani languta swifaniso leswi. Xana n'weti wa wena wu fana na wun'wana wa leyi?

N'weti

N'weti wa hafu

Xin'wetana

Tinyeleti

A hi hlayeni

64

Dyambu i nyeleti leyji nga ekusuhi swinene na hina. Tinyeleti tin'wana ti le kule swinene na hina. Loko wo famba hi ku hatlisa swinene ku ya eka yin'wana ya tinyeleti leti, swi ta ku teka malembe na malembe yo tala ngopfu ku fika eka yona.

A hi vulavulen'i

Nyeleti, nyeleti, nyeleti yo xonga,

U le henhl'a ka misava na vanhu,

Ku vonakala ka wena ku sasekisa mpf'huka,

Ku vangama ka wena ku fana na dayimani,

Nyeleti, nyeleti, nyeleti yo xonga,

Ku xonga ka wena ku voninga misava.

A hi hlayeni

Lexi i xitlhokovetselo lexi kombisaka leswaku vanhu khale a va nga ri na vutivi lebyi enteke hi tinyeleti. Namuntlha hi tiva swo tala. Vahandzula-mpf'huka va ya empf'hukeni hi tirhokete ku ya lavisisa hi tinyeleti.

Loko vahandzula-mpf'huka va endzela mpf'huka, va ambala tisudu to ya empf'hukeni to hlawuleka. Hikwalaho ka vahandzula-mpf'huka va xitiya nhlana na tintlhari leti va rhumelaka empf'hukeni, hi dyondzile swo tala hi tinyeleti.

A hi vulavulen'i

Xana i mhaka ya kahle leswi hi dyondzeke swo tala hi tinyeleti? Vulavula na munghana wa wena hi swona.

Kotara ya 4 - Vhiki ra 8

Teacher:
Sign:
Date:

U hlawulekile.

Miri wa wena hinkwawo wu hlawulekile.

Miri wa wena i wa wena!

KU HAVA
MUNHU
loyi a faneleke
ku khoma swirho
swa wena swa le
xihundleni.

**U fanele ku byela munhu un'wana loko ku
ri na munhu loyi a khomaka swirho swa
wena swa le xihundleni.**

**U fanele ku byela munhu un'wana loko
ku ri na munhu loyi a ku endlisaka
swilo leswi u nga tsakeriki
ku swi endla.**

**Lava u nga va fonelaka
loko u lava ku pfuniwa:**

Riqingho ra swa vana: 0800 05 55 55

Nomboro ya xihatla ya SAPS: 10111

Riqingho ro ponisa vutomi: 0861 322 322

Riqingho ro sivela vugevenga ra SAPS: 086 00 10111

Yuniti yo sirhelela vana: 012 393 2359/2362/2363

Make a placemat
Cut out the pictures you like and
paste them on to the opposite page to
make yourself a two-sided placemat.
Cover or laminate the placemat with
plastic and use it when you eat.

